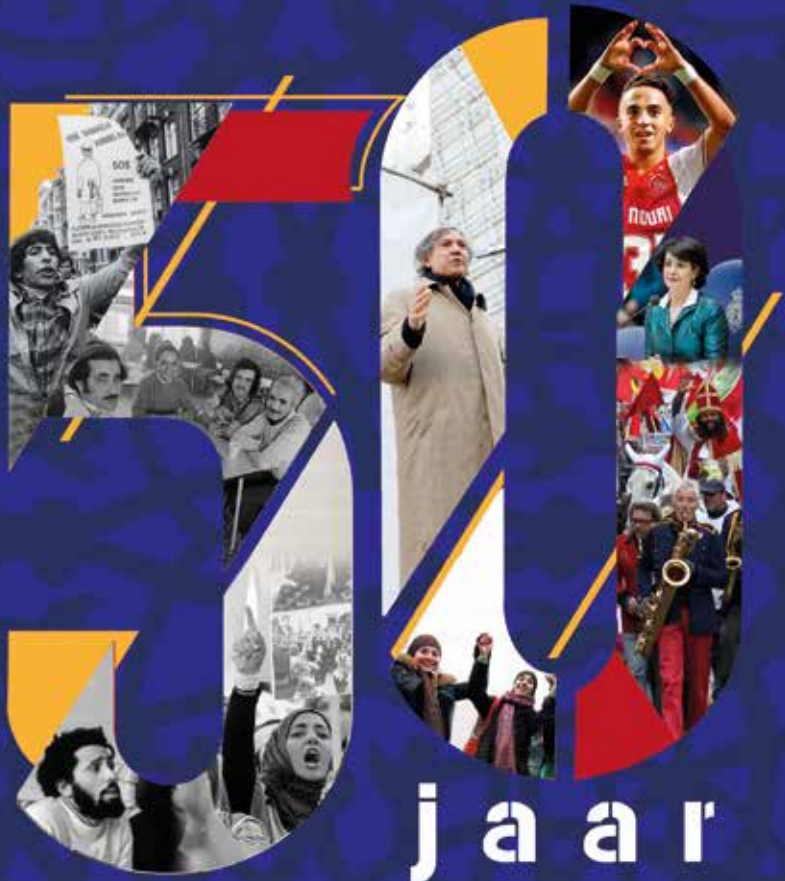

Marokkaanse

EEN GEDEELDE GESCHIEDENIS

igratie

jaar

50 jaar migratie, 50 jaar burgerschap

MAROKKAANSE MIGRATIE
GEDEELDE GESCHIEDENIS

COLOFON:

Marokkaanse migratie, een gedeelde geschiedenis;
50 jaar migratie, 50 jaar burgerschap

Teksten: E.Butter, M. Evers, H. El Kaddouri

Vormgeving: Hamid Oujaha

Amsterdam, maart 2019

Met dank aan Prins Bernhard Fonds, Mondriaan Fonds
en de gemeente Amsterdam.

Platforum "Halve eeuw Marokkaanse Migratie,
een gedeelde geschiedenis"
P/a: Emcemo, Eerste Weteringplantsoen 2c, Amsterdam
www.50jaarmigratie.nl
facebook.com/50jaarmarrokaansemigratie

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
50 jaar migratie, 50 jaar beleid in vogelvlucht	5
De jaren '60 en '70	5
Wervingsakkoorden	5
Spontane migratie	5
Uit welke delen van Marokko komen de Marokkaanse Nederlanders?	6
Fasen van immigratie	6
Bij wat voor soort bedrijven werkten de Marokkaanse gastarbeiders?	6
Huisvesting	7
Gezinsvorming of -hereniging	7
Vreemdelingenwet en illegalen	8
Generaal pardon	8
Oprotpremie	8
Kerk-Marokkanen	8
Marokkaanse zelforganisaties	9
KMAN	9
Amicales	9
Stichtingen Bijstand Buitenlandse Werknemers	10
Steuncomités	10
Aanzet tot minderhedenbeleid	10
Media	11
Discriminatie en racisme	11
De jaren 1980 – 1990	12
Vrouwenorganisaties – MVVN	12
Nieuwe minderhedennota's	12
Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC)	13
Samenwerkingsverbanden en koepels: het SMT/ SMN	13
Gebedsruimten	14
Moskeeën en moskeekoepels	14
Islamitische omroepen en islamitische samenwerkingsverbanden	15
Discriminatie en racisme	15
De jaren 1990 - 2000	16
LHBT'ers	16
Imazighen	16
Aandacht voor criminaliteit onder Marokkaanse jongeren	17
Hoger opgeleide jongeren	17
Toenemende polarisatie	18

Burgerschap en minder categoriaal beleid	18
Zelforganisaties krijgen het moeilijk	18
Emcemo	19
Integratiebeleid	19

De jaren 2000-2010	20
'Clash of Civilizations'	20
Integratiebeleid mislukt?	20
Strenger beleid	21
Tegengaan van radicalisering	21
Geert Wilders	21

De jaren 2010-2019	22
Wilders en Rutte I	22
Rutte II	22
Aanpassing verdrag sociale zekerheid	22
De gevolgen van de oorlog in Syrië: radicalisering weer op de agenda en vluchtelingen	23
Tweede proces tegen Geert Wilders	23
Meer aandacht voor moslimdiscriminatie en islamofobie	23
Rutte III	24
Overzicht coördinerende ministers minderhedenbeleid/integratiebeleid	24

Marokkaanse Nederlanders. Achtergronden en feiten	25
Inleiding	25
Hoeveel Marokkanen wonen er nu in Nederland?	25
Eerste en tweede generatie, mannen en vrouwen	26
Waar wonen de meeste Marokkaanse Nederlanders?	26
Onderwijs: steeds betere onderwijsprestaties	27
Sociaaleconomische positie	28
Gezondheid	28

Marokkaanse prominenten, bekende Marokkanen	29
Politiek	29
Auteurs	30
Acteurs, (stand up) comedians en theatermakers	30
Andere kunstenaars	31
Sporters	31
En nog vele anderen...	31
Gebruikte bronnen en verder lezen	32

VOORWOORD

In uw handen ligt de uitgave *50 jaar migratie, 50 jaar geschiedenis*. Deze publicatie beschrijft de Marokkaanse migratie in vogelvlucht en maakt deel uit van het Landelijk Initiatief “Halve eeuw Marokkaanse Migratie, een Gedeelde Geschiedenis”. Met een reizende tentoonstelling, een website en de vele activiteiten op lokaal en landelijk niveau staan we dit jaar stil bij de bijdrage van de eerste generatie en hun nakomelingen.

50 jaar migratie, 50 jaar geschiedenis van de Marokkaanse gemeenschap in Nederland. In het begin was het hoofdzakelijk een migratie van mannen voor een tijdelijke periode. Inmiddels wonen er ongeveer 400.000 Marokkaanse Nederlanders. Mannen en vrouwen van verschillende generaties, met verschillende achtergronden en perspectieven. Ondanks tegenslagen en beperkingen, is de eerste generatie erin geslaagd een beter leven voor zichzelf en voor hun nakomelingen te creëren.

50 jaar betekent ook een gedeelde geschiedenis. De Marokkanen van het eerste uur hebben hun best gedaan om bij de Nederlandse samenleving te horen. Kerken, vakbonden, maatschappelijke organisaties, politieke partijen en werkgevers hebben zich daar ook hard voor ingezet. Honderden vrijwilligers verbonden aan de vele maatschappelijke initiatieven hielpen de gastarbeiders bij huisvesting, taal en werk.

De Marokkaanse pioniers stonden ook aan de wieg bij de opbouw van hun eigen voorzieningen. Zij

hebben moskeeën, culturele verenigingen en scholen opgericht om de eigen religie en cultuur hier een plek te geven. Met politieke en maatschappelijke organisaties is ook strijd geleverd tegen racisme en discriminatie.

In die 50 jaar heeft de Marokkaanse gemeenschap, in al haar diversiteit gewerkt aan haar emancipatie en participatie in de Nederlandse samenleving. Marokkaanse Nederlanders zijn nu zichtbaar in de politiek, sport en in de media etc.... Natuurlijk waren en zijn er ook problemen en uitdagingen. Er is nog steeds veel werk te doen om vorm te geven aan een gezamenlijke toekomst, volwaardig burgerschap en wederzijdse acceptatie. Het begint wat ons betreft bij de erkenning van en waardering voor onze gedeelde geschiedenis.

Met het initiatief “*Halve eeuw Marokkaanse Migratie, een Gedeelde Geschiedenis*” hopen wij deze rijke geschiedenis te vertellen, te delen en door te geven. Wij nodigen iedereen uit de 50-jaar viering aan te grijpen om inspiratie te halen uit elkaars verhalen.

We danken ieder die heeft meegewerkt aan de tentoonstelling, website en deze publicatie, de talrijke supporters -van fondsen tot gemeenten- voor de geboden steun en medewerking.

Namens het Landelijk Initiatief *Halve eeuw Marokkaanse Migratie, een Gedeelde Geschiedenis*
Abdou Menebhi en Habib el Kaddouri

50 JAAR MIGRATIE, 50 JAAR BELEID IN VOGELVLUCHT

50
JAREN

GEDEELDE GESCHIEDENIS

MAROKKAANSE MIGRATIE

Over 50 jaar Marokkaanse migratie, de feiten, relevante achtergrondinformatie en alle mooie, grappige en ontroerende verhalen zou je dikke boeken vol kunnen schrijven. Dat is inmiddels ook al een aantal keer gedaan. Zie daarvoor ook de leestips die we geven in de bijlage. In dit boekje en op de tentoonstelling kunnen we niet het gehele verhaal vertellen, maar beperken we ons tot het verhaal over 50 jaar Marokkaanse migratie in vogelvlucht.

Het verhaal van de geschiedenis van 50 jaar migratie van Marokkaanse Nederlanders is verbonden met de wijze waarop zij invulling gaven aan hun burgerschap. Belangrijke en bepalende kaders hiervoor kwamen voort uit het Nederlandse minderhedenbeleid- en later het integratiebeleid, maar ook uit de politieke en maatschappelijke debatten over integratie en discriminatie. Daarom besteden we in dit hoofdstuk ook aan deze onderwerpen aandacht.

DE JAREN '60 EN '70

Wervingsakkoorden

In de naoorlogse jaren van wederopbouw was er in eerste instantie vooral sprake van emigratie uit Nederland. Nederlanders emigreerden in die jaren naar landen als Australië, Nieuw-Zeeland, Canada en de Verenigde Staten op zoek naar een betere toekomst. Vanaf eind jaren '50, begin jaren '60 ontstond er in Nederland een gebrek aan arbeidskrachten. Het bedrijfsleven ging op zoek naar arbeidskrachten en kreeg hierbij later steun van de overheid. Regeringen van VVD en de partijen die later het CDA zouden vormen (KVP, CHU, ARP) sloten wervingsakkoorden met Italië en Spanje (1960 en 1961), Portugal (1963), Turkije (1964), Griekenland (1964), Marokko (1969), Joegoslavië (1970) en Tunesië (1970). Op grond van het wervingsverdrag met Marokko kwamen er tussen 1969 en 1973 naar schatting 4000 personen naar Nederland.

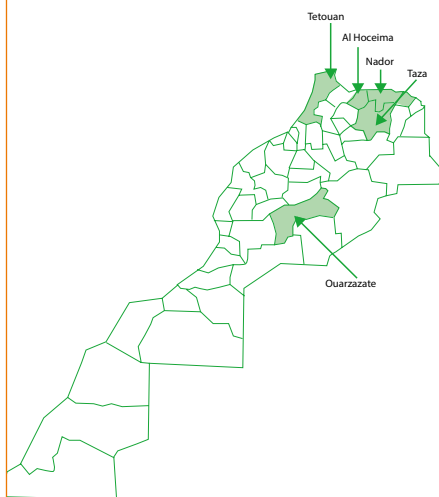
Spontane migratie

De gastarbeiders werden niet alleen geworven, maar kwamen ook op eigen houtje ('spontane migratie') naar Nederland. Een deel van hen kwam al jaren voordat het wervingsakkoord werd gesloten. Ze verlieten Marokko meestal omdat de economische perspectieven in dat land slecht waren. De werkgevers waren blij met de spontane migratie: het scheelde hen wervingskosten en reiskosten. De arbeiders konden tot halverwege de jaren 60 gemakkelijk een verblijfsvergunning krijgen, ook als ze op eigen houtje waren gekomen.

Uit welke delen van Marokko komen de Marokkaanse Nederlanders?

In 2009 probeerden het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) op grond van de beschikbare gegevens in een artikel vast te stellen uit welke Marokkaanse regio's en provincies Nederlandse Marokkanen afkomstig zijn. Ze concludeerden dat de Noord-Marokkaanse provincies Nador (6,9%), Al Hoceima (5,3%), Tetouan (2,8%) de belangrijkste herkomstprovincies zijn, gevolgd door Taza (tussen het Rif-gebergte en Midden-Atlas) en de grote steden Ouarzazate, Tanger, Casablanca, Meknes, Fes, Marrakech en Rabat. (Zie ook de illustratie hiernaast van NIDI en CBS).

Kaart van Marokko met belangrijkste herkomstprovincies

Fasen van immigratie

De eerste fase van immigratie, de arbeidsmigratie, liep volgens de onderzoekers van CBS en NIDI van begin jaren 60 tot en met 1973. In deze periode kwam iets meer dan een kwart van de Marokkanen uit de provincie Nador, maar er kwamen er relatief ook veel (20%) uit grote steden als Casablanca, Marrakech en Rabat. Dit kwam omdat tijdens de officiële werving door de Nederlandse overheid (van

mei 1969 tot 1973) voornamelijk buiten de Rif-provincies werd geworven. Riffijnen kwamen vooral via tussenpersonen.

Verder kwam 10 procent in deze periode uit elk van de provincies Al Hoceima en Tetouan, en een kleine 5 procent uit de provincie Taza, grotendeels via Frankrijk.

In de tweede fase van de immigratie, de fase van gezinshereniging, van 1974 tot en met ongeveer 1989, was het aandeel uit Nador en Al Hoceima groter en dat van de stad kleiner. Volgens de onderzoekers komt dit omdat immigranten uit de steden over het algemeen veel eerder tot gezinshereniging overgingen dan degenen uit Noord- en Oost-Marokko. De immigranten uit de stad waren een stedelijke omgeving gewend en voelden zich mogelijk daardoor eerder thuis in een stad in Nederland. Hun vrouwen waren ook een stedelijke omgeving gewend. Voor de mensen van het platteland gold dit niet.

Bij wat voor soort bedrijven werkten de Marokkaanse gastarbeiders?

In het boek *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen* van Nadia Bouras, Annemarie Cottaar en Fatiha Laouikili worden de verhalen de eerste gastarbeiders fraai en goed gedocumenteerd beschreven. In dit boek worden onder andere de volgende sectoren en bedrijven genoemd waar veel Marokkaanse gastarbeiders gingen werken: mijnbouw (staatsmijnen, Heerlen), autoindustrie (DAF, Born; Ford, Amsterdam), textiel (Bamshoeve, Enschede; De Batavier, Winterswijk), voeding (De Gruyter, Den Bosch; Compaxo, Gouda), chemie (Chemie, Heerlen), bouw (Neduco, Helden), beton (Bonna, Vianen), slacht (Ruardy, Alphen aan de Rijn) en conserven (Koen Visser, Oud Beijerland). Daarnaast werkten Marokkaanse gastarbeiders bijvoorbeeld in de scheepsbouw (NDSM), bij Thomas en Drijver (conserven), Zuivelfabriek Frico (nu onderdeel van Campina) of bij Wasserij Hoketex.

Huisvesting

Er was voor de gastarbeiders in de jaren '60 en begin jaren '70 voldoende werk, maar niet voldoende woonruimte. Veel bedrijven zochten voor hun werknemers een plekje bij gastgezinnen. Soms ging dit via kerkelijke organisaties. Daarnaast werden er huizen

gehuurd en barakken geplaatst op fabrieksterreinen. De groepen die zonder wervingscontract kwamen, moesten zelf huisvesting zoeken. Enkele particulieren openden pensions voor gastarbeiders. Sommige pensions werden gestart door gastarbeiders die al langer in Nederland woonden.

In diverse pensions waren de leefomstandigheden bar slecht. Bijvoorbeeld omdat te veel mannen in een te kleine en slecht onderhouden ruimtes leefden. Er zijn zelfs gevallen bekend van arbeiders die in kippenhokken leefden. Door Nelly Soetens, een bekende activiste van het Aktie Komitee Pro Gastarbeiders, werd een zwartboek opgetekend met verhalen uit de pensions. Toen in 1975 de gezinshereniging op gang kwam, nam de vraag naar gezinswoningen toe en de pensionhuisvesting geleidelijk af. Om in aanmerking te komen voor gezinshereniging moesten Marokkaanse arbeiders kunnen bewijzen dat ze in het bezit waren van een woning. Veel migranten kozen voor een goedkope huurwoning, een ander deel besloot een huis te kopen. Sommigen van hen kregen in de jaren '80 te maken met schuldenproblematiek, omdat ze hun baan verloren en hun hypotheek niet meer konden betalen. Eind jaren 80 waren diverse acties gericht op kwijtschelding van hypotheekschulden.

Gezinsvorming of -hereniging

Aanvankelijk gold een wachttijd van twee jaar om het gezin over te laten komen, maar die termijn werd in 1966 voor Turken en in 1970 voor Marokkanen teruggebracht tot een jaar. Dit gebeurde vooral op aandringen van de Katholieke Volkspartij (KVP) en de VVD.

Nederland sloot op 14 februari 1972 een sociaal verdrag met Marokko dat op 8 juni 1972 als hamerstuk door het parlement werd goedgekeurd. Een artikel in het verdrag bepaalde dat de kinderbijslag voor in Marokko verblijvende kinderen rechtstreeks werd uitbetaald aan degene die met de zorg voor die kinderen was belast. Omdat de gezinshereniging nog grotendeels op gang moest komen, betekende dit dat de Sociale Verzekeringsbank de kinderbijslag naar Marokko stuurde. Dit geld werd destijds via *la Caisse Nationale de Sécurité Sociale*, een Marokkaanse overheidsinstantie, overgemaakt. Dit versterkte volgens onderzoeker Nadia Bouras de afhankelijkheid van Marokkaanse migranten van de Marokkaanse overheid en Marokkaanse organisaties.

Vanaf de jaren 70 en vooral in de jaren 80 maakten veel van de Marokkaanse gastarbeiders gebruik van de mogelijkheid om hun echtgenoten en kinderen naar Nederland over te laten komen. Hoewel er in de jaren 80 in Nederland sprake was van een economische crisis, waren de toekomstperspectieven in Nederland beter dan in Marokko.

Vreemdelingenwet en illegalen

In het bijzonder bij het ministerie van Justitie en bij de vakbonden bestonden zorgen over de toeloop van migranten en mogelijke integratieproblemen en spanningen tussen bevolkingsgroepen. Dit leidde tot een nieuwe Vreemdelingenwet in 1967 die bepaalde dat burgers van buiten de EEG die langer dan drie maanden wilden blijven, voor hun vertrek uit het buitenland een machtiging tot voorlopig verblijf (mvv) moesten aanvragen. Spontane migranten zonder mvv waren vanaf dat moment 'illegaal'. Het aantal spontane arbeidsmigrantinnen nam hierdoor tot verdriet van de werkgevers af. Tegelijkertijd ontstond er een grote groep gastarbeiders zonder geldige documenten (illegalen).

In 1970 stuurde minister van Sociale Zaken Bauke Roolvink (ARP/CDA) de *Nota inzake buitenlandse werknemers* naar de Tweede Kamer. In deze nota werd ervoor gepleit arbeidsimmigranten aan te trekken, maar werd ook een onderzoek naar de macro-economische kosten en baten van de gastarbeid aangekondigd. De komst van buitenlandse arbeiders was volgens het kabinet mede noodzakelijk omdat in Nederland te weinig gehuwde vrouwen werkten. Toch werd nadrukkelijk gesteld: "Nederland is geen immigratieland". De banden van migranten met hun herkomstland werden in de nota positief benaderd, omdat ze konden bijdragen aan remigratie.

Generaal pardon

In reactie op de nota pleitten werkgevers in die tijd voor een generaal pardon voor illegalen, hoewel het ook om een pardon voor de werkgevers ging die 'spontane werknemers' in dienst hadden. De vakbeweging was destijds tegen een generaal pardon, omdat dat zou leiden tot een volgend generaal pardon.

Oprotpremie

Het kabinet-Den Uyl stelde onder andere een 'bevriazing' van het aantal gastarbeiders voor, strafbaarstelling van werkgevers als zij illegale gastarbeiders in dienst hadden en een premie van ongeveer 5000 gulden voor de buitenlandse werknemer die zou terugkeren

naar zijn vaderland. Met dat laatste, een "oprotpremie" had een groot deel van de Tweede Kamer veel moeite. De fracties die het CDA waren gaan vormen, pleitten voor een generaal pardon voor illegalen, maar het kabinet Den Uyl meende dat een aankondiging van een generaal pardon een nieuwe (illegale toestroming) zou kunnen uitlokken.

Kerk-Marokkanen

Uiteindelijk kwam er toch een regeling voor ongeveer 15000 arbeiders zonder geldige papieren. Een deel van de Marokkaanse arbeiders viel daarbuiten: zij beschikten niet over papieren als een (geldig) paspoort of een werkgeversverklaring waaruit bleek dat ze 6 jaar of langer in Nederland werkten. Sommige werkgevers weigerden zo'n verklaring af te geven, omdat ze bang waren dat ze daardoor alsnog de premies moesten betalen die ze jarenlang hadden weten te ontduiken.

Om uitzetting te voorkomen gingen op 7 november 1975 in totaal 182 Marokkaanse arbeiders in hongerstaking. De grootste groep zat in de Mozes- en Aaronkerk op het Waterlooplein, maar ook in Utrecht en Den Haag gingen Marokkanen in hongerstaking in kerkgebouwen. Onder leiding van het Komitee Marokkaanse Arbeiders in Nederland (KMAN) wisten de 182 in de Nederlandse samenleving een enorme solidariteitsbeweging op gang te brengen van kerken, vakbonden, politieke partijen. Na toezeggingen van staatssecretaris Henk Zeevalking van Justitie werd de hongerstaking op 15 november 1975 opgeheven, maar de kwestie sleepte

voort. In 1978 volgde een nieuwe hongerstaking in de rooms-katholieke kerk De Duif op de Prinsengracht. Het leidde op 17 oktober 1978 tot een verblijfsvergunning voor de 182 Marokkanen.

Marokkaanse zelforganisaties

Vanaf de eerste jaren, maar zeker vanaf de jaren '70 en '80 hebben Marokkaanse Nederlanders zich georganiseerd in eigen organisaties, die ook wel 'zelforganisaties' of 'migrantenorganisaties' worden genoemd. Er zijn honderden van deze organisaties geweest. Een deel van deze organisaties bestaat nog steeds.

Er zijn landelijke en lokale organisaties. Enkele organisaties richten zich op Marokko, maar het merendeel is vooral bezig met het leven in Nederland. Er zijn organisaties die zich op de gehele (lokale) Marokkaanse gemeenschap richten, maar ook organisaties van en voor specifieke doelgroepen als vrouwen, jongeren, ouderen of mensen uit een specifiek deel van Marokko. Daarnaast zijn er organisaties die zich op specifieke activiteiten richten (cultuur, religie, sport). Er werd en wordt nog steeds op deze organisaties een beroep gedaan om doelgroepen te bereiken die door reguliere instellingen vaak moeilijk bereikt kunnen worden.

KMAN

De meest invloedrijke Marokkaans Nederlandse zelf-organisatie is ongetwijfeld het Komitee Marokkaanse Arbeiders in Nederland (KMAN) geweest. Het KMAN werd op 13 september 1975 opgericht door onder anderen Abdou Menebhi met steun van het Buitenlandse Arbeiders Kollektief (BAK). Geïnspireerd door

vergelijkbare Franse organisaties wilde het KMAN de belangen van Marokkaanse arbeiders in Nederland behartigen en stelling nemen tegen bemoeienis van de Marokkaanse overheid met de Marokkaanse diaspora via organisaties als Amicales. Ook gaf het KMAN het blad *De Marokkaanse Arbeider* vanaf 1976 uit. Het KMAN werd al snel onderdeel van een veel grotere sociale beweging en kreeg een breder werkteerrein: van emancipatie en participatie van de eigen achterban, de strijd tegen racisme en discriminatie tot het stimuleren van economische en democratische ontwikkeling van (Noord-)Marokko. Vanuit het KMAN werd 21 maart 1992 de grootste landelijke demonstratie uit de Nederlandse geschiedenis tegen racisme georganiseerd. Vanuit het organiserend comité 21 maart werd in 1992 ook de organisatie Nederland Bekent Kleur (NBK) opgericht in de beginjaren ook gehuisvest in het pand van het KMAN.

Het KMAN was een landelijke organisatie, maar had ook lokale afdelingen en afsplitsingen, zoals het KMAR in Rotterdam en de AMMU in Utrecht.

Om aandacht te vragen voor de mensenrechtensituatie in Marokko, richtte het KMAN het Marokkokomitee op.

Amicales

In 1973 werd in Marokko de Fédération des Amicales des Travailleurs et des Commerçants en Europe opgezet, kortweg de Amicales. De eerste Nederlandse afdeling werd in december 1974 in Utrecht opgericht, kort daarop gevolgd door een Rotterdamse afdeling. Deze organisatie was formeel een belangenorganisatie voor Marokkaanse arbeiders in het buitenland, maar in de praktijk was het vooral een instrument van het regime van de Marokkaanse Koning Hassan II om grip te houden op de Marokkaanse arbeiders in het buitenland en hun loyaliteit aan de Marokkaanse staat te behouden en te versterken. De Amicales bedreigden, intimideerden en rapporteerden ieder die niet binnen het gareel bleef en bijvoorbeeld kritiek uitte op het Marokkaanse regime. In sommige gevallen werd er ook geweld gebruikt, bijvoorbeeld tegen het KMAN-kantoor, KMAN-voorman Abdou Menebhi en de imam van de El Kabir-moskee.

Mohammed Rabbae gaf de Amicales de bijnaam 'het verlengstuk van het Marokkaanse fascistische regime'. Eind jaren '80 trok koning Hassan zijn handen af van de Amicales, waarvan de voormannen inmiddels ook verdacht werden van drugshandel. De organisatie stierf daarna een langzame dood.

Stichtingen Bijstand Buitenlandse Werknemers

De Stichtingen Bijstand Buitenlandse Werknemers waren welzijnsorganisaties die hulpverlening boden

aan en activiteiten voor migranten organiseren en hun organisaties (financieel) ondersteunden. Activiteiten waren vaak gericht op het behoud van de culturele identiteit en de banden met het land van herkomst. Deze vorm van categoriaal welzijnswerk groeide in de loop der jaren uit tot een landelijk dekkend netwerk van 18 regionale Stichtingen Bijstand Buitenlandse Werknemers (SBBW's). De 18 stichtingen hadden een landelijke koepel, de Landelijke Stichting Bijstand Buitenlandse Werknemers (LSBBW), die in 1974 werd omgedoopt tot Nederlands Centrum Buitenlanders (NCB). De SBBW's werden later Regionale Centra Buitenlanders genoemd of werden vernoemd naar de plaats van vestiging, zoals bijvoorbeeld het Amsterdams Centrum Buitenlanders (ACB). Deze Centra Buitenlanders opereerden als steunfuncties. Ze adviseerden (lokale) overheid en instellingen bij het ontwikkelen van diversiteitsbeleid, ontwikkelden projecten en ondersteunden migrantenorganisaties. Zo werkten er in de jaren '80

en '90 via het ACB erkend gewetensbezwaarden bij Amsterdamse migrantenorganisaties, waaronder het KMAN.

Steuncomités

Naast de door de overheid opgezette SBWW's ontstonden er ook werkgroepen en steuncomités die opkwamen voor de belangen van (illegale) buitenlandse arbeiders. Ze boden hulpverlening, maar organiseerden ook Nederlandse taallessen en voorlichting over de Nederlandse samenleving, kwamen in het verweer tegen zowel Amicales als het beleid van de overheid en maakten zich hard voor betere huisvesting van buitenlandse arbeiders. Voorbeelden van steuncomités waren het Buitenlandse Arbeiders Kollektief (BAK) in Amsterdam, de Gastarbeidwinkler in Nijmegen, Aktie Komitee Pro Gastarbeiders en BAKO in Rotterdam, de Werkgroep Internationaal Beleid in Utrecht en de Werkgroep Buitenlandse Arbeiders in Leiden. In Amsterdam was het KMAN opgericht met steun van het BAK en in Rotterdam werd het Marokkaanse Arbeiderskomitee opgericht met steun van Aktie Komitee Pro Gastarbeiders.

Aanzet tot minderhedenbeleid

Het eerste kabinet Van Agt dat in 1977 aantrad, leverde de eerste minister die verantwoordelijk was voor het minderhedenbeleid. Dit werd VVD-leider en minister van Binnenlandse Zaken Hans Wiegel. Tot die tijd was het beleid dat gericht was op de participatie en integratie van gastarbeiders bijzonder versnipperd geweest. De ministeries van Justitie en Buitenlandse Zaken gingen over het toelatingsbeleid. De ministeries van Onderwijs en Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) waren verantwoordelijk voor wat we nu inburgering zouden noemen, Sociale Zaken ging over de werkgelegenheid en het ministerie van Volkshuisvesting over het wonen van de nieuwe Nederlanders. Daarnaast was er specifiek beleid voor bijvoorbeeld Molukkers, buitenlandse werknemers, Surinamers, Antillianen, zigeuners, woonwagenbewoners en vluchtelingen.

Op 9 mei 1979 presenteerde de WRR het rapport *Etnische minderheden*. Gastarbeiders werden voortaan etnische minderheden genoemd. In het WRR-rapport werd de verwachting uitgesproken dat een deel van de immigranten in Nederland zou blijven. Daarnaast werd aandacht gevraagd voor discriminatie, grote werkloosheid, slechte huisvesting en moeilijke aanpassing van de tweede generatie. Omdat de terugkeer nog steeds een optie was, werd ook aandacht besteed aan "eigen taal en cultuur". De WRR waarschuwde ook dat het effect van beleidsmaatregelen niet moest worden overschat.

Media

De VARA begon halverwege de jaren zestig met wekelijkse radioprogramma's voor 'gastarbeiders'. Deze programma's werden overgenomen door de Nederlandse Radio Unie (NRU) die in 1969 met de Nederlandse Televisie Stichting (NTS) de Nederlandse Omroep Stichting (NOS) zou vormen. In 1975 startte de NOS het programma 'Paspoort' waarin informatie werd gegeven over de Nederlandse samenleving en nieuws gebracht werd uit het land van herkomst. Later volgden programma's als 'Radio Thuisland' (met Ahmed Aboutaleb), 'Jaouzaz', 'Najib', 'Aktuel' en later 'Meer op Zondag', het 'Allochtoon Video Circuit' en lokale omroepen waarvan Migranten Televisie (MTV, later Migranten Televisie Nederland, MTNL) en Samenwerkingsverband Etnische Groepen Lokale Omroepen (SEGLO) de bekendste waren.

Discriminatie en racisme

Vooral door de vakbonden en de linkse partijen werd in de jaren '60 en '70 gewezen op het onbehagen onder de Nederlandse bevolking en mogelijke spanningen tussen bevolkingsgroepen. Over discriminatie of racisme werd in die jaren weinig gesproken.

In de *Nota inzake buitenlandse werknemers* (1970) werd "de noodzaak van wederzijdse aanpassing" benadrukt en de bereidheid bij de Nederlandse bevolking om "een voor haar vreemde groep met

afwijkende gewoonten etc. te aanvaarden." Er werd onder andere voorlichting aan de Nederlandse bevolking bepleit "waarbij vooral ook "de positieve beïnvloeding van andere culturen op onze samenleving niet uit het oog mag worden verloren."

In 1972 vonden in de Rotterdamse Afrikaanderwijk de eerste rassenrellen plaats, vier jaar later was het weer raak in Schiedam. In de jaren daarna werd Nederland steeds vaker geconfronteerd met discriminatie, de opkomst van extreemrechtse partijen en met racistisch geweld. Als reactie hierop ontstonden er ook steeds meer anti-racisme organisaties, vaak op initiatief van organisaties van Nederlanders met een migratieachtergrond, waaronder het KMAN, AMMU in Utrecht en Amal in Nijmegen.

DEMONSTRATIE

SOLIDARITEIT MET DE PROTESTBEWEGING IN DE RIF

17 JUNI · 15:30u · DAM · AMSTERDAM

مظاهرة
ل دعم الحراك الشعبي بالريف
17 يونيو على الساعة 15:30 بمساحة دام، أمستردام

DE JAREN 1980-1990

Vrouwenorganisaties – MVVN

Met de gezinsvorming en gezinshereniging in de jaren '70 en '80 nam ook het aandeel vrouwen in de Marokkaanse Nederlandse gemeenschap toe. Omdat de bestaande zelforganisaties voornamelijk door mannen gedomineerde organisaties waren, ontstond ook de behoefte aan organisaties van en voor vrouwen.

In 1982 leidde dit bijvoorbeeld tot de oprichting van de Marokkaanse Vrouwen Vereniging Nederland, ofwel de MVVN. Khadija Arib, de huidige voorzitter van de Tweede Kamer, was een van de oprichters van de MVVN. Vanaf het begin werd er veel samengewerkt met het KMAN.

De MVVN richt zich vanaf haar oprichting op de verbetering van de positie van vrouwen in de maatschappij. De nadruk ligt hierbij op het recht op zelfbeschikking en solidariteit.

Het gaat daarbij bijvoorbeeld om het ondersteunen van vrouwen die werken of willen werken, het ondersteunen van vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld, het strijden voor verbeteringen van de positie van de vrouw in het Marokkaans familierecht (mudawannah) en protesteren tegen het gegeven dat vrouwen voor hun verblijfsvergunning in Nederland afhankelijk waren van de verblijfsstatus van hun man. Ook probeert de MVVN gedwongen achterlating in het land van herkomst tegen te gaan en werkt de MVVN met verschillende andere sociale bewegingen samen.

Nieuwe minderhedennota's

In de jaren '80 kreeg het minderhedenbeleid vorm. In 1981 stuurde minister Wiegel de *Ontwerp minderhedennota* (1981) naar de Tweede Kamer waarin werd ingezet op het wegnemen van achterstanden, het scheppen van voorwaarden voor emancipatie en het tegengaan van discriminatie. Eigen organisaties of 'zelforganisaties' konden volgens Wiegel in het emancipatieproces belangrijke functies vervullen. Het CDA-VVD kabinet wilde minderheden zoveel mogelijk de vrijheid geven voor beleving van de eigen identiteit. Dat was door de VVD ook al voorgesteld in het Liberaal Manifest uit 1981.

Het eerste kabinet Lubbers stuurde in september 1983 opnieuw een minderhedennota aan de Tweede Kamer waarin de lijn van de vorige nota werd voortgezet. Organisaties van minderheden die een rol konden spelen in het emancipatieproces konden aanspraak op subsidie maken, ook werd het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) op scholen ingevoerd en ontstond er ruimte om een moslimgroep op te zetten.

In 1989 publiceerde de WRR het rapport Alloctonenbeleid. De WRR ging er in dat rapport van uit dat de migratie naar Nederland voorlopig zou blijven voortduren: Nederland is een immigratieland. Volgens de WRR was er te veel aandacht geweest voor cultuur en te weinig voor arbeidsdeelname. Het beleid moest daarom meer 'activerend' worden.

Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC)

De officiële taal van Marokko is het Arabisch, maar de meest gesproken taal is het Marokkaans-Arabisch of Darija. Dit is een variant op het Arabisch dat beïnvloed is door het Spaans, Frans en de Berbertalen. De meeste Marokkaanse Nederlanders, naar schatting 80%, spreekt een van de Berbertalen. Verreweg de grootste groep (70%) van hen spreekt Riffijns, ook wel Tarifit genoemd. Daarnaast spreken Marokkaanse Nederlanders Tamazight (Marokkaanse Midden Atlas), of het Tachelhiet of Tasoussiet (ook Sous Berbers genaamd).

Vanaf de jaren '70 werd Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) aan kinderen aangeboden, toen nog om de remigratie te vergemakkelijken. In de jaren '80 werd het mogelijk OETC aan te bieden in het primair onderwijs, toen juist om de integratie te vergemakkelijken. De gedachte hierbij was dat een betere beheersing van de moedertaal zou bijdragen aan een positief zelfbeeld en het aanleren van het Nederlands zou vergemakkelijken. In 1998 werd het OETC vervangen door het Onderwijs in Allochtone, Levende Talen (OALT), dat werd aangeboden buiten schooltijd. In 2004 werd het OALT afgeschaft. Dankzij het OETC en later het OALT konden kinderen van Marokkaanse Nederlanders Arabisch krijgen. Dat was meestal niet de taal die de kinderen thuis spraken, maar veel ouders vonden het wel belangrijk dat hun kinderen de taal leerden. Nadat het OALT in 2004 werd beëindigd, gingen er meer kinderen naar de Arabische lessen die in de Nederlandse moskeeën worden gegeven.

Tegen de beslissing om te stoppen met het OETC en het OALT is veel protest geweest. In 2015 leverde Emcemo in samenwerking met verschillende Turks-Nederlandse organisaties een petitie met 52.000 handtekeningen in bij de Onderwijscommissie voor de Tweede Kamer. Ze willen dat onderwijs in de moedertaal terugkomt op de basisscholen. Volgens de organisaties is afschaffing van de moedertaal in strijd met Internationale verdragsbepalingen, in het bijzonder het Internationale Verdrag voor de Rechten van het Kind.

Samenwerkingsverbanden en koepels: het SMT/ SMN

In 1985 kwam de *Landelijke Advies- en Overlegstructuur minderhedenbeleid* (LAO) tot stand. De LAO had zowel tot taak om de belangen van etnische minderheden te vertegenwoordigen, als om de regering van advies te voorzien. Het Samenwerkingsverband van Marokkanen en Tunesiërs (SMT) werd in 1986 opgericht en in 1987 erkend om toe te treden tot deze landelijke structuur. Het KMAN voelde zich destijds gepasseerd. In 1994 volgde de *Wet Adviesorganen Minderheden* (WAM), waarin een scheiding werd aangebracht tussen de overleg- en de adviseringsfunctie van de LAO. Het LAO werd in 1997 omgevormd tot het *Landelijk Overleg Minderheden* (LOM). Het SMT was een van de zeven samenwerkingsverbanden die tot het LOM werden toegelaten. In oktober 2006 veranderde SMT haar naam in Samenwerkingsverband van Marokkanen in Nederland. In 2009 werd de naam veranderd in *Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders* (SMN) om uitdrukking te geven aan het feit dat

Marokkanen in Nederland in de eerste plaats Nederlandse burgers zijn. Het SMN gaf niet alleen advies, maar ontwikkelde ook talloze projecten en zette diverse thema's op de agenda. Zo bemoeide het SMN zich ook buiten de LOM-structuur actief met het maatschappelijk debat. Het opheffen van de LOM-structuur door het eerste kabinet Rutte betekende dan ook niet het einde van het SMN.

Ook op lokaal niveau waren er Marokkaanse koepelorganisaties. Zo kende Amsterdam in de jaren '90 een *Stedelijke Marokkaanse Raad (SMR)* waarin het seculiere KMAN onder andere samenwerkte met de *Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland (UMMON)*. Net als het SMN gaf de SMR niet alleen adviezen, maar ontwikkelde ook projecten gericht op participatie en tegen criminaliteit.

Gebedsruimten

In Marokko is de islam de staatsgodsdienst. De meeste Marokkanen rekenen zich tot de soennitische islam en meer specifiek tot de malikitische rechtsschool. Koning Mohammed VI is zowel wereldlijke als geestelijk leider.

Van de Marokkaanse Nederlanders van 15 jaar en ouder beschouwde in 2015 een grote meerderheid (94%) zichzelf als moslim. Een op de twintig (5%) van de Marokkaanse Nederlanders beschouwt zichzelf als niet-gelovig en 1% beschouwt zichzelf als christelijk. De meeste Marokkaans Nederlandse moslims (84%) zien zichzelf als soenniet, een kleine minderheid (2%) beschouwt zichzelf als sjiïet en de overige 14% kiest voor een andere omschrijving van de (islamitische) overtuiging.

Al snel ontstond onder Marokkaanse Nederlanders de behoefte aan gebedsruimten en moskeeën. Gebedsruimten ontstonden bij mensen thuis, in pensions of bij bedrijven. Voor speciale gelegenheden, zoals tijdens de

vastenmaand of voor het Offerfeest, werd een schoollokaal of een ruimte in een wijkcentrum gehuurd.

Moskeeën en moskeekoepels

Vanaf 1974 werden de eerste moskeeën van en voor Marokkaanse Nederlanders opgericht. Eerst in Utrecht en Amsterdam, later ook in andere gemeenten. Vaak gebeurde dit met steun van het lokale welzijnswerk of christelijke organisaties. Zo werd er door de Wilde Ganzen geld ingezameld voor een moskee in Utrecht. Inmiddels zijn er naar schatting 180 moskeeën van en voor Marokkaanse Nederlanders. Ook de moskeekoepelorganisaties hebben zich georganiseerd in koepels. De belangrijkste vertegenwoordiger is de Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland (UMMON). Deze koepelorganisatie werd officieel opgericht in 1982, maar was al actief vanaf 1977. De UMMON is lid van het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO).

Mohamed Rabbae publiceerde in 1993 het boek *Naast de Amicales nu de UMMON*, waarin hij de moskeeoorganisatie van spionage en intimidatie beschuldigde en hen – net zoals voorheen de Amicales – “de lange arm van koning Hassan” noemde. Er volgde een tumultueuze tijd met heftige discussies in de Marokkaanse gemeenschap, felle beschuldigingen over en weer, tot aan vechtpartijen tussen moskeebeszoekers, open brieven in Het Parool en rechtszaken. In 1993 concludeerde de Binnenlandse Veiligheids Dienst in haar jaarverslag dat de aantijgingen tegen UMMON als organisatie niet bewezen konden worden, maar dat de BVD wel nadere aandacht zou besteden aan personen binnen en buiten deze organisatie die zich mogelijk aan onoorbare praktijken schuldig maakten.

Door de UMMON-affaire liep de relatie tussen de oude strijdmakers Rabbae en Menebhi tijdelijk een deuk op, maar al snel daarna trokken ze weer gezamenlijk ten strijde tegen racisme en discriminatie. Ook tussen Rabbae en de UMMON kwam het weer goed. Rabbae bezocht UMMON-bijeenkomsten en was in 2012 met Mohamed Echarrouti (UMMON) één van de gangmakers van het *Veiligheidspact tegen Discriminatie*, een

samenwerkingsverband van onder andere islamitische, joodse, christelijke en LHTB-organisaties.

Naast de UMMON treedt de laatste jaren vooral de Raad van Marokkaanse Moskeeën Nederland (RMMN) regelmatig in de publiciteit als landelijke koepel. De RMMN is een samenwerkingsverband van enkele regionale Marokkaans-islamitische koepel-organisaties dat in 2006 werd opgericht.

Islamitische omroepen en islamitische samenwerkingsverbanden

De islamitische omroepen vielen onder de groep omroepen die bestond uit kerkgenootschappen en genootschappen op geestelijke grondslag, de zogenaamde '(artikel) 39f-omroepen' die in 2008 werden omgedoopt tot '(artikel) 2.42 omroepen'. Er werd per religieuze stroming slechts één zendvergunning gegeven aan een aanvrager die zo representatief mogelijk moest zijn.

Dit betekende dat verschillende islamitische koepels een zo breed mogelijk samenwerkingsverband aan moesten gaan. Dat viel met een grote diversiteit aan islamitische organisaties en een lage organisatiegraad, niet mee. Het leidde tot een komen en gaan van diverse islamitische samenwerkingsverbanden (IRN, NMR, CGI, SMO, CMO etc), aanvragers en diverse islamitische omroepen (IOS, NMO, NIO en MO). Op 1 januari 2016 verdwenen de religieuze omroepen op basis van artikel 2.42. De NTR ging in 2016 het programma *De Nieuwe Maan* uitzenden met veel aandacht voor de moslimgemeenschap.

Lees het naslagwerk *Zuilen in de Polder; een verkenning van de institutionalisering van de islam in Nederland* van Ewoud Butter en Roemer van Oordt voor meer informatie over de organisatievorming onder moslims en het Nederlandse islamdebat.

Discriminatie en racisme

In 1983 werd het principe van gelijkheid en het verbod van discriminatie beter grondwettelijk verankerd in artikel 1 van de Grondwet: alle burgers van Nederland dienen in gelijke gevallen gelijk worden behandeld. Discriminatie op basis van religie, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op andere gronden werd grondwettelijk verboden. Hierop volgde in de jaren tachtig de oprichting van door de overheid opgerichte meldpunten tegen discriminatie.

Tegelijkertijd veroverde in de jaren '80 Hans Janmaat met de extreemrechtse Centrum Partij en later de Centrum Democraten zetels in de Tweede Kamer. Het was ook het decennium waarin Kerwin Duinmeijer slachtoffer werd van een racistische moord. Sindsdien wordt dat jaarlijks herdacht op 20 augustus met een tocht van de Dam naar het Vondelpark, waar het standbeeld Mama Baranka (Moeder Aarde) staat, dat ter nagedachtenis aan hem is gemaakt door beeldend kunstenaar Nelson Carrilho. De anti-racisme beweging was in die jaren behalve op het bestrijden van extreemrechts in Nederland ook sterk georiënteerd op de bestrijding van apartheid in Zuid-Afrika.

DE JAREN 1990 – 2000

Vanaf eind jaren '80, maar vooral in de jaren '90 ontstonden er onder Marokkaanse Nederlanders organisaties die zich inzetten voor de emancipatie van LHBT'ers en Imazighen.

LHBT'ers

Er zijn geen landelijke cijfers bekend over het aantal Marokkaanse Nederlanders dat zichzelf als LHBT'er beschouwt. Uit Amsterdams onderzoek blijkt dat in die stad ongeveer 5,5% van de Marokkaans Nederlandse mannen en 2,1% van de Marokkaans Nederlandse vrouwen zichzelf als homoseksueel ziet. Hoewel steeds meer Marokkaanse Nederlanders volgens SCP-onderzoeken vinden dat homoseksuele mannen en vrouwen hun leven moeten kunnen leiden zoals ze willen, vond slechts 9% van de Marokkaanse Nederlanders het in 2015 niet problematisch wanneer een kind een relatie zou krijgen met iemand van hetzelfde geslacht.

In de jaren '80 meldden de eerste Marokkaans Nederlandse jongeren zich bij het COC. Dat leidde tot de oprichting van het project Strange Fruit dat vooral voor Marokkaans Nederlandse en Turks Nederlandse jongeren was bedoeld. Er werden onder andere gesprekken, Arabische avonden en iftars tijdens de ramadan georganiseerd.

In de jaren daarna volgden diverse andere initiatieven waaronder het Arabische cafe Habibi Ana, stichting Secret Garden, Malaica, Pink Marrakesh en stichting Maruf voor queer moslims.

In 2001 ontstond er in de media, maar ook in de Marokkaanse gemeenschap veel ophef over

uitspraken van de imam El Moumni die onder andere beweerde dat "homoseksualiteit schadelijk is voor de samenleving in het algemeen en in het bijzonder voor de Nederlanders". Organisaties als bijvoorbeeld KMAN, Emcemo, jongerencentrum Argan en SMN spraken zich geregeld uit voor homo-acceptatie en organiseerden projecten of bijeenkomsten over het thema. De Unie van Marokkaanse Moslimorganisaties in Nederland (UMMON) was in 2006 betrokken bij het project *Een Veilige Haven*, een project voor moslim LHBT-jongeren.

In 2014 voer voor het eerst een Marokkaanse boot mee tijdens de jaarlijkse Canal Pride in Amsterdam en speelde acteur Fahd Larhzaoui de solo-voorstelling *Schijn* over hoe hij zichzelf kan zijn zonder zijn familie te verliezen. In 2019 speelt hij *Shirt uit* Fahd over de pijn na zijn coming out.

In 2015 debuteerde oud GroenLinks politicus Tofik Dibi als schrijver en had hij zijn coming out met de fraaie roman *Djinn*.

Imazighen

Naar schatting 75-80% van de Marokkanen in Nederland zijn Imazighen (Berbers). Dit betekent dat er in 2019 ongeveer 300.000 Imazighen in Nederland wonen. Het merendeel (70%) van hen is uit het Rifgebied afkomstig waar Tarifiyt wordt gesproken. Een kleiner deel is afkomstig uit het Sousgebied en de Midden-Atlas, waar respectievelijk het Tasjeelhiyt (ofwel Tasusiyt) en het Tamazight gesproken wordt. In de jaren '60, '70 en begin jaren '80 was er nog weinig aandacht voor deze culturele achtergrond van het merendeel van de Marokkaanse Nederlanders.

Allereerst omdat dit ook in Marokko het beleid was. Daar werd door de regering een actieve arabiseringspolitiek gevoerd. Pas in 2011 werden de Berbertalen in de Marokkaanse grondwet erkend. Daarnaast waren de eerste Marokkaans-Nederlandse organisaties, inclusief de moskeeorganisaties en de Nederlandse overheid, vooral gericht op de Marokkaans-Arabische cultuur.

In de jaren '80 kwam er langzaam meer aandacht voor de Berberculturen en verzet tegen de arabisering in Marokko en Nederland. De eerste initiatieven, zoals Izaouran en Syphax, waren kleinschalig en richtten zich vooral op Marokko, maar dankzij verandering van de politieke koers in Marokko en de mogelijkheden die internet biedt, ontstonden er vanaf de jaren '90 zowel online als offline steeds meer initiatieven.

De meeste initiatieven waren afkomstig van hoogopgeleide en gevluchte studenten en/of de tweede generatie Marokkaanse Nederlanders. De laatste jaren steunt een deel van de Marokkaanse Nederlanders actief de *Hirak*, de opstand die het najaar van 2016 in De Rif uitbrak na de dood van visverkoper Mohsin Fikri.

Aandacht voor criminaliteit onder Marokkaanse jongeren

Halverwege de jaren 80 kwam er voor het eerst aandacht voor criminaliteit onder Marokkaans-Nederlandse jongeren, bijvoorbeeld voor 'randgroepjongeren' op de West-Kruiskade in Rotterdam. In 1986 verschenen twee onderzoeksrapporten over de jongerenproblematiek: criminoloog en antropoloog Hans Werdmolder presenteerde in mei zijn onderzoeksrapport "Van vriendenkring tot randgroepen" en de gemeente Utrecht kwam met het rapport "Marokkaan en verslaafd" over Marokkaanse jongens in Hoog Catharijne. De media-aandacht werd in 1988 versterkt door een rapport van de gemeente Amsterdam over bendevoering onder Marokkaanse jongeren in de binnenstad aldaar.

De conclusie was steeds dat vooral jongeren van Marokkaanse (en Antilliaanse) herkomst relatief vaker in aanraking komen met de politie.

Dit leidde vooral in de jaren '90 tot specifiek beleid, diverse vervolgonderzoeken, stapels notities en heel veel projecten, ook van tal van organisaties uit de Marokkaanse gemeenschap. Er werd geëxperimenteerd met mentoren, buurtvaders, internaten, 8 tot 8 coaches, peergroepen, praatgroepen etc. Er kwamen CRIEM-projecten (Criminaliteit in Relatie tot de Integratie van Etnische Minderheden) en later specifiek beleid en projecten in de gemeenten waar de meeste Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders woonden. In 2012 werd dit beleid voor speciale doelgroepen afgeschaft.

Uit nationaal en internationaal wetenschappelijk onderzoek is de afgelopen jaren steeds vaker gebleken dat de relatieve oververtegenwoordiging van Marokkaanse jongeren in de criminaliteit veel lager uitvalt wanneer rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld sociaaleconomische factoren of etnisch profileren door de politie. Ook blijkt dat etnische herkomst, cultuur of religie geen verklarende factoren zijn. Van veel groter belang voor de ontwikkeling van crimineel gedrag zijn wel een gebrek aan sociale netwerken en de zogenaamde straatcultuur. Sinds 2005 daalt volgens het CBS het percentage geregistreerde verdachten van misdrijven bij alle bevolkingsgroepen. In 2005 was het aandeel verdachten onder personen met een Marokkaanse achtergrond nog 7,4%. In 2017 was dit gehalveerd tot 3,7%.

Hoger opgeleide jongeren

In de loop van de jaren 90 gingen hoogopgeleide jongeren hun eigen organisaties opzetten. Zo kwamen er studentenverenigingen als Eurabia en Khmisa, jongeren centra als Argan en jongerenorganisaties als TANS.

Met de opkomst van het internet ontstonden er rond de eeuwwisseling bovendien diverse online platforms waarop grote groepen, soms wel vele duizenden jongeren met elkaar konden chatten, discussiëren en informatie uitwisselen. Deze fora hebben vooral voor de tweede generatie een sterk emanciperende werking gehad. Voorbeelden hiervan zijn maroc.nl, marokko.nl, yasmia.nl, maghreb.nl en elqalem.nl.

Offline ontstonden er ook nieuwe initiatieven. Voorbeelden hiervan zijn naast de eerder genoemde organisaties van LHBT'ers en Imazighen ook organisaties van en voor Marokkaanse ouderen.

Ook op andere plekken lieten Marokkaanse Nederlanders van zich horen. Zo werden diverse Marokkaanse Nederlanders actief in de gemeenteraden en in de Tweede Kamer, verschenen de eerste Nederlandse romans van hun hand en manifesteerden zij zich steeds meer op podia en in de media.

Toenemende polarisatie

Aan het begin van de jaren '90 was er sprake van toenemende polarisatie. Dat begon eigenlijk al in 1989 toen Nederlandse media en politici naar aanleiding van de Rushdie-affaire en later de Eerste Golfoorlog (1990-1991) meer en negatievere aandacht gingen besteden aan in Nederland woonachtige moslims. Ze werden geregeld beschreven als een '5e colonne', als een bedreiging van de verworvenheden van de 'Westerse beschaving' en vooral geassocieerd met agressie en terrorisme. VVD-leider Frits Bolkestein en publicisten als Mohammed Rasool en later Pim Fortuyn waarschuwden voor de islam. Ook kwam er in deze jaren voor het eerst aandacht voor criminaliteit onder Marokkaans Nederlandse jongeren en zorgde de Bijlmerramp (1992) voor meer, maar niet altijd genuanceerde aandacht voor de kwetsbare positie van ongedocumenteerden.

Begin jaren 90 was er ook sprake van een toename van racistisch geweld, meer dan in het verleden ook gericht tegen moslims en moskeeën. Na veel incidenten in Duitsland, maar ook in Nederland, werd op 21 maart 1992 voor het eerst een grote anti-racisme demonstratie georganiseerd. Het KMAN was een van de grote drijvende krachten achter de organisatie van de demonstratie die ook gebruik maakte van het pand van het KMAN. Sindsdien werd rond 21 maart jaarlijks een grote demonstratie georganiseerd door Nederland Bekent Kleur (tegenwoordig door het 21 maart comité).

Burgerschap en minder categoriaal beleid

Nadat VVD-leider Bolkestein tijdens een speech in Luzern onder andere had gesteld dat de Europese beschaving hoger staat dan de islamitische, werd door het derde kabinet Lubbers een Nationaal Debat over de Integratie van Minderheden gestart.

In beleidsstukken viel het begrip 'burgerschap' steeds vaker. Voor 'etnische minderheden', die nu 'allochtonen' weden genoemd, betekende dit dat ze minder als onderdeel van een groep werden aangesproken, maar meer als individuele burger, met een eigen verantwoordelijkheid, rechten en plichten. Doelgroepenbeleid raakte langzaam uit de mode, het nieuwe credo werd: "algemeen beleid waar mogelijk, specifiek of categoriaal beleid waar nodig".

Zelforganisaties krijgen het moeilijk

Voor veel traditionele zelforganisaties, waaronder de Marokkaans Nederlandse zelforganisaties, betekende deze beleidsveranderingen dat het in de loop van de jaren 90 op veel plaatsen moeilijker werd om financiering te ontvangen voor op integratie gerichte activiteiten, zoals de sociaal-maatschappelijke hulpverlening die via spreekuren werd geleverd. De banenpoolregeling en later de WIW-regeling maakten het voor een deel van de organisaties nog wel een tijdje mogelijk dit soort hulp te blijven bieden. Omdat structurele vormen van subsidie steeds meer werden vervangen door projectmatige subsidies moesten veel zelforganisaties om

voldoende middelen binnen te krijgen zich meer en meer gaan richten op activiteiten waar de lokale overheden of fondsen prioriteit aan gaven. Dat waren niet altijd de activiteiten waar de achterban behoefte aan had. Jongerenorganisaties zagen over het algemeen meer mogelijkheden om hun activiteiten te vernieuwen en andere financiële bronnen aan te boren.

Emcemo

Tot de nieuwe organisaties die eind jaren '90 ontstonden, behoorde ook het Euro-Mediterraan Centrum Migratie & Ontwikkeling (Emcemo) dat ontstond vanuit het KMAN nadat deze organisatie in 1996 in Tanger (Marokko) een conferentie over migratie en ontwikkeling had georganiseerd. In de eerste jaren lag het accent van de werkzaamheden van Emcemo sterk op Euro-mediterrane samenwerking, maar in de loop der jaren is de nadruk meer komen te liggen op Nederland. Emcemo, met oud KMAN-voorman Abdou Menebhi als drijvende kracht, zet zich in voor emancipatie en participatie, gelijkwaardige deelname aan de samenleving van alle Nederlanders en tegen racisme, radicalisering, antisemitisme en homofobie. Emcemo besteedt zeker de laatste tien jaar ook veel aandacht aan islamofobie en is oprichter van en drijvende kracht achter het Collectief tegen Islamofobie en Discriminatie (CTID).

Integratiebeleid

Vanaf de *Contourennota Integratiebeleid Etnische Minderheden* (1994) werd het 'minderhedenbeleid' voortaan 'integratiebeleid' genoemd. Er werd in die nota onder ander gewaarschuwd voor segregatie en gettovorming. Bij het debat over deze nota pleitte de VVD voor actief beleid om islamitische groepen de Nederlandse normen en waarden bij te brengen. Ook werd gesproken over de hoge criminaliteit onder (jonge) allochtonen.

Door het eerste paarse kabinet Kok (PvdA-D66-VVD) werd in 1995 het grotestedenbeleid (GSB-beleid) ingevoerd met speciale aandacht voor wijken in grote steden waar sprake was van achterstanden, criminaliteit en gevoelens van onveiligheid. Hans Dijkstal (VVD) was als minister van Binnenlandse Zaken verantwoordelijk voor het integratiebeleid.

In de jaren '90 werd ook de Algemene Wet Gelijke Behandeling aangenomen, een uitwerking van artikel 1 van de grondwet. Ook werd de Commissie Gelijke Behandeling ingesteld. In deze periode trok de arbeidsmarkt aan en daalde de werkloosheid onder Marokkaanse Nederlanders. Vooral de hoogopgeleiden konden na hun studie direct aan de slag in allerlei sectoren.

DE JAREN 2000-2010

'Clash of Civilizations'

De eerste jaren van de nieuwe eeuw stonden na de terroristische aanslagen van 11 september en de moord op Theo van Gogh sterk in het teken van de strijd tegen terrorisme en radicalisering. Anti-moslim-sentimenten namen toe, getuige ook de forse toename van het aantal geweldsincidenten bij moskeeën.

In het debat over integratie ging het minder over participatie op de arbeidsmarkt en werden de culturele en religieuze achtergronden van Nederlanders steeds vaker geïmagineerd, vaak zonder enige onderbouwing. Zeker het debat over de islam kwam sterk in het teken te staan van een vermeende "Clash of Civilizations" waarbij het Westen en de islamitische wereld als elkaar uitsluitende, monolithische grootheden tegenover elkaar worden gesteld. Dit beeld van een Clash of Civilizations kwam terug in berichtgeving over terroristische aanslagen en *The War on Terror*, maar ook in de met regelmaat terugkerende debatten over bijvoorbeeld de gelijkheid van man en vrouw (handen schudden, gescheiden zwemmen, vrouwelijke genitale verminking, niqab), gelijke behandeling van LHBT'ers (uitspraken van imam el Moumni), de vrijheid van geloof (moslimdiscriminatie, voorstellen als Koranverbod, kopvoddentax, sluiting van moskeeën) en de vrijheid van meningsuiting (moord op Theo van Gogh, Deense cartoonaffaire, aanslag op Charlie Hebdo).

Tot een echt debat kwam het in de praktijk echter zelden. Nederlanders met een migratieachtergrond waren voortdurend onderwerp van gesprek, maar werden zelden gehoord in het debat.

Integratiebeleid mislukt?

In dezelfde jaren ontstond er ook veel discussie over het effect van het integratiebeleid. Zo concludeerde de Rekenkamer in 1999 dat er geen duidelijkheid is over het effect van het integratiebeleid. Publicist Paul Scheffer schreef in een essay in het NRC in 2000 over een 'multicultureel' drama en de WRR concludeerde dat nieuw integratiebeleid steeds wordt gelanceerd zonder dat het oude beleid goed geëvalueerd is. Op initiatief van de SP werd een *Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid* (ook wel *Commissie-Blok*) ingesteld die onderzoek deed naar het Nederlandse integratiebeleid van de voorbije dertig jaar. De commissie

Kanaleneiland als 'Marokkaans dorp'

Door Charlotte Huisman
Utrecht

'Een Marokkaans dorp'. zo zien veel Marokkaanse inwoners van Kanaleneiland hun wijk. Maar liefst 70 procent van de bewoners is van niet-Nederlandse afkomst, het grootste gedeelte hiervan is Marokkaan. Een deel van de Marokkanen vindt dit ge-

huidige wijk Kanaleneiland. Hij vindt dat in Kanaleneiland de al-lichtonen te weinig in contact komen met Nederlanders. Hierdoor leren de Marokkanen volgens hem te weinig van de Nederlandse cultuur. „Het is een Marokkaanse buurt en dat is gezellig, zelfs de caissières in de supermarkt spreken Berber. Maar uiteindelijk heb je in deze maatschappij toch met

concludeerde in 2004 dat de integratie deels tot geheel een succes was, maar dat het overheidsbeleid hier niet aan heeft bijgedragen. De commissie pleitte voor een doortastender en beter gecoördineerd integratiebeleid waarbij de vrijblijvendheid verdwijnt.

Strenger beleid

In het tweede kabinet Kok werd Roger van Boxtel (D66) als minister van Grote Stedenbeleid verantwoordelijk voor het integratiebeleid. Hij, legde in de nota *Kansen krijgen, kansen pakken* (1998) het accent op actief burgerschap en het bevorderen van economische participatie. Staatssecretaris Job Cohen (PvdA) werd verantwoordelijk voor de invoering van een strengere Vreemdelingenwet. Na de parse kabinetten van Kok volgden vier kabinetten Balkenende. Tijdens Balkenende I (CDA, VVD, LPF; 2002-2003) verhuisde het integratiebeleid naar het ministerie van Justitie waar Hilbrand Nawijn de scepter zwaaide. Voor uitkeringsafhankelijke oudkomers werd in het akkoord een inburgeringsverplichting aangekondigd. Daarnaast werd een verhoging van de leeftijds- en inkomenseis voor gezinsvorming aangekondigd. Nawijn werd in het tweede en derde kabinet Balkenende (beiden CDA, VVD) opgevolgd door Rita Verdonk. Zij voerde de Wet inburgering in, stelde strengere eisen aan gezinshereniging (inkomens- en taaltoets) en stond voor een hard asielbeleid. Dat kwam ook tot uiting in twee kabinetscrisis: een crisis over een generaal pardon voor 26000 asielzoekers en een andere toen Verdonk het Nederlanderschap wilde afnemen van haar partijgenote Ayaan Hirsi Ali, die tijdens haar asielprocedure bleek te hebben gelogen. Deze laatste crisis leidde tot de val van het tweede kabinet Balkenende.

Tijdens het vierde kabinet Balkenende (CDA, PvdA, ChristenUnie; 2007-2010) werd Ella Vogelaar (PvdA) minister voor *Wonen, Wijken en Integratie*. Zij maakte een lijst van 40 probleemwijken of krachtwijken bekend waarin extra geïnvesteerd werd.

Tegengaan van radicalisering

Na de aanslagen van 11 september 2001 in New York en zeker na de moord op Theo van Gogh door Mohammed Bouyeri kwam er veel aandacht voor radicalisering binnen de Nederlandse moslimgemeenschap. Het toenmalige kabinet Balkenende IV lanceerde het *Actieplan Polarisation en Radicalisering 2007-2011*. Dit leidde tot 78 door de overheid gefinancierde projecten, netwerken van deskundigen, handreikingen, tools, brochures, trainingen e.d. Ook werden er op nationaal en lokaal niveau door Marokkaans Nederlandse zelforganisaties en moskeorganisaties activiteiten ontwikkeld om radicalisering tegen te gaan. Vaak gebeurde dit informeel en op vrijwillige basis door bestuurders, imams, vrijwilligers of moskeebezoekers.

Geert Wilders

Geert Wilders domineerde het publieke en politieke debat sinds zijn vertrek bij de VVD in 2004. Net als eerder de in 2002 vermoorde Pim Fortuyn had gedaan, waarschuwt hij voor het vermeende gevaar van islamisering van de samenleving. De PVV-leider wil dit tegengaan met voorstellen die haaks staan op de grondwet zoals het verbieden van de koran, het sluiten van moskeeën en een 'kopvoddentax'. De uitspraken van Wilders en zijn film *Fitna* leidden tot een proces tegen hem. Het Landelijk Beraad Marokkanen, onder leiding van Mohammed Rabbae, was één van de organisaties die naar de rechter was gestapt om de vervolging van Geert Wilders af te dwingen.

DE JAREN 2010-2019

Wilders en Rutte I

In 2010 begint het eerste proces tegen Geert Wilders. Het is ook het jaar dat zijn PVV 24 zetels in de Tweede Kamer behaalt en aan het eerste kabinet Rutte (CDA, VVD) gedooft wordt. Tegen de komst van het kabinet werd geprotesteerd door migrantenorganisaties die opriepen tot 'waakzaamheid en binding'. Het kabinet, met Piet Hein Donner en later Gerd Leers als verantwoordelijke ministers voor integratie, kondigde onder andere aan flink te bezuinigen op integratiebeleid, de export van kinderbijslag naar landen buiten de EU stop te zetten, illegaliteit strafbaar te stellen, de mogelijkheden tot gezinsvorming en hereniging verder te beperken en een niaqabverbod in te stellen. Aan de aanpak van discriminatie en het tegengaan van radicalisering werd geen aandacht meer besteed. Geen enkele van de maatregelen werden door het eerste kabinet Rutte, dat binnen anderhalf jaar weer viel, verwezenlijkt.

Rutte II

Tijdens de onderhandelingen van het kabinet Rutte II (VVD, PvdA) haalde de PvdA een uitgekleeft kinderpardon binnen, maar de partij betaalde daar een flinke prijs voor in de vorm van diverse maatregelen op het terrein van integratie die ook al in het gedoogakkoord stonden van het kabinet Rutte I. Uiteindelijk haalden ook deze maatregelen het niet allemaal. Tegen de wens van de VVD werd illegaliteit bijvoorbeeld niet strafbaar en werd de termijn voor naturalisatie niet verlengd. Er kwam uiteindelijk wel een verbod op gezichtsbedekkende kleding en er

werd gekort op de uitkeringen aan zowel AOW'ers als weduwen en wezen in het buitenland.

In november 2014 werden de Kamerleden Tunahan Kuzu en Selçuk Öztürk uit de PvdA-fractie gezet, nadat ze niet hun vertrouwen wilden uitspreken in het integratiebeleid van minister Lodewijk Asscher (PvdA). Kuzu en Öztürk hadden onder andere bezwaren tegen de wijze waarop Asscher met de Turks religieuze stromingen (TRSO's) omging. Het betekende het begin van de politieke partij DENK.

Aanpassing verdrag sociale zekerheid

In het Algemeen Verdrag inzake sociale zekerheid dat Nederland in 1972 met Marokko had gesloten, werden onder andere de kinderbijslag, bijstand, pensioenen en arbeidsongeschiktheid geregeld. Het was van het eerste kabinet Rutte al een wens geweest dit verdrag aan te passen om een "export van sociale zekerheden" tegen te gaan en het 'woonlandbeginsel' in te voeren. Dat betekent dat uitkeringen worden aangepast aan het (lagere) lokale prijspeil. Ook het tweede kabinet Rutte wilde het verdrag veranderen, maar de plannen van minister Asscher stuitten op verzet van zowel Marokkaans-Nederlandse organisaties als Marokko.

Het Samenwerkingsverband van Marokkaanse Nederlanders (SMN), de Marokkaanse Ouderenbond in Nederland (MOBIN) en het Euro-Mediterraan Centrum Migratie & Ontwikkeling (EMCEMO) probeerden de regering van mening te laten veranderen. Ze stelden onder andere dat een

aanpassing van het sociale zekerheidsverdrag strijdig is met het uitgangspunt dat rechthebbenden op sociale uitkeringen niet ongelijk behandeld mogen worden. Marokko wilde dat Nederlandse uitkeringen ook naar de Westelijke Sahara zouden mogen gaan, maar daar wilde Nederland niet aan meewerken omdat de annexatie van dat gebied door Marokko internationaal amper wordt erkend. Nadat Nederland dreigde het gehele verdrag eenzijdig op te zeggen, kwam er in 2016 toch een aanpassing van het verdrag. Sinds 1 oktober 2016 wordt het woonlandbeginsel toegepast op de volgende uitkeringen: de nabestaanden-uitkeringen, de gedeeltelijke arbeidsongeschiktheidsuitkering (WGA-ervoluitkering), toeslagen in het kader van arbeidsongeschiktheid als aanvulling op een loondervingsuitkering, kinderbijslag en het kindgebonden budget.

De gevolgen van de oorlog in Syrië: radicalisering weer op de agenda en vluchtelingen

Het voorkomen van radicalisering kwam in deze jaren weer op de politieke agenda. Dat gebeurde nog niet na de aanslagen door de extreemrechtse Noor Anders Breivik, maar wel toen de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst (AIVD) in 2013 bekend maakte dat tientallen Nederlandse jongeren naar Syrië waren afgereisd om in de Syrische burgeroorlog deel te nemen aan de gewapende strijd. In de jaren daarop volgden diverse aanslagen in Europese steden. Het tweede kabinet Rutte presenteerde in augustus 2014 het *Actieprogramma integrale aanpak jihadisme*. Uit een Quicksan die het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders (SMN) liet uitvoeren bleek dat er opnieuw veel initiatieven waren genomen door Marokkaans Nederlandse zelforganisaties en moskee-organisaties om radicalisering te voorkomen.

De oorlog in Syrië leidde ook tot een toename van het aantal vluchtelingen uit dat gebied in Nederland in 2015 en 2016. Hier en daar werd in het land geprotesteerd tegen de komst van deze vluchtelingen. Geregeld ging dit gepaard met racistische en islamofobe uitingen.

Tweede proces tegen Geert Wilders

Op 18 december 2014 maakte het OM bekend Geert Wilders opnieuw te gaan vervolgen. Aanleiding hiervoor waren 6400 aanklachten die tegen Wilders waren ingediend nadat hij op de avond van de gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 2014 aan een zaal met PVV-kiezers vroeg of ze meer of minder Marokkanen wilden. Het publiek scandeerde “minder, minder, minder”, waarop Wilders zei: “Dan gaan we dat regelen”. Onder andere Emcemo, het Landelijk Beraad Marokkanen, het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders (SMN) en de Raad van Marokkaanse Moskeeën Nederland (RMMN) deden aangifte. Op 9 december 2016 oordeelde de rechtbank dat Wilders schuldig was aan groepsbelediging en het aanzetten tot discriminatie. Hij werd vrijgesproken van aanzetten tot haat en kreeg geen straf. Zowel Wilders als het OM lieten daarna weten in hoger beroep te gaan.

Meer aandacht voor moslimdiscriminatie en islamofobie

In de jaren '60 waren er al gevallen van moslimdiscriminatie bekend. In de jaren '70 volgden in Rotterdam en Schiedam rellen met extreemrechtse jongeren die het op moslims hadden gemunt. Aan het begin van de jaren '90 en tien jaar later na de aanslagen van 11 september en de moord op Theo van Gogh, was er een forse toename van geweld gericht tegen moskeeën. Toch duurde het tot 2010 voordat moslimdiscriminatie en islamofobie, zij het nog mondjesmaat, op de publieke en politieke agenda kwamen. Dat gebeurde dankzij onderzoek van Ineke van der Valk, publicaties op de blogs Frontaal Naakt en Republiek Allochtonië en dankzij activiteiten van organisaties als Emcemo, het Samenwerkingsverband Marokkaanse Nederlanders (SMN), het Landelijk Beraad Marokkanen, Al Nisa, Meld Islamofobie, het Collectief tegen Islamofobie en Discriminatie (CTID), SPIOR en het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO). Deze organisaties pleitten voor meer aandacht voor islamofobie en vroegen om aparte registratie van moslimdiscriminatie. Dat laatste geschiedt sinds 2016.

Rutte III

In oktober 2017 werd het derde kabinet Rutte (VVD, D66, CDA, ChristenUnie) beëdigd met Wouter Koolmees (D66) als minister van Sociale Zaken en verantwoordelijke voor het integratiebeleid. In het regeerakkoord van het derde kabinet Rutte wordt relatief veel aandacht besteed aan de opvang van vluchtelingen. Aan het verbeteren van de inburgeringsprogramma's wordt door het kabinet prioriteit gegeven. De

rol van gemeenten bij de inburgering wordt weer groter, maar de verantwoordelijkheid voor de inburgering en integratie blijft primair bij de nieuwkomers liggen. Wanneer ze onvoldoende meewerken aan het inburgeringstraject, kunnen ze worden gekort op hun uitkering en maken ze minder kans op een permanente verblijfsvergunning. Volgende generaties migranten zullen als het aan het kabinet ligt geen dubbele nationaliteit meer kunnen hebben.

Overzicht coördinerende ministers minderhedenbeleid/integratiebeleid

Kabinet	Partijen	Periode	Coördinerend minister minderhedenbeleid/integratiebeleid
Van Agt I	CDA, VVD	1977-1981	Hans Wiegel (VVD), minister van Binnenlandse Zaken
Van Agt II	CDA, PvdA, D66	1981-1982	Ed van Thijn (PvdA), minister van Binnenlandse Zaken
Van Agt III	CDA, D66	1982	Max Rood (D66), minister van Binnenlandse Zaken
Lubbers I	CDA, VVD	1982-1986	Achtereenvolgens Koos Rietkerk, Korthals Altes, Rudolf De Korte (allen VVD), minister van Binnenlandse Zaken
Lubbers II	CDA, VVD	1986-1989	Kees van Dijk en Jan de Koning (CDA), waren ministers van Binnenlandse Zaken
Lubbers III	CDA, PvdA	1989-1994	Ien Dales (PvdA), Ernst Hirsch Ballin (CDA), Ed van Thijn (PvdA), De Graaf Nauta (CDA) waren minister van Binnenlandse Zaken
Kok I	PvdA, VVD, D66	1994-1998	Hans Dijkstal (VVD), minister van Binnenlandse Zaken
Kok II	PvdA, VVD, D66	1998-2002	Roger van Boxtel (D66), minister voor Grote Steden- en Integratiebeleid
Balkenende I	CDA, VVD, LPF	2002-2003	Hilbrand Nawijn (LPF) minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie
Balkenende II	CDA, VVD, D66	2003-2006	Rita Verdonk (VVD) minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie
Balkenende III	CDA, VVD	2006-2007	Rita Verdonk (VVD) minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, daarna minister voor Integratie, Jeugdbescherming, Preventie en Reclassering
Balkenende IV	CDA, PvdA, ChristenUnie	2007-2010	Ella Vogelaar (PvdA) minister voor Wonen, Wijken en Integratie; Eberhard van der Laan (PvdA), minister voor Wonen, Wijken en Integratie
Rutte I	VVD, CDA, (PVV)	2010-2012	Gerd Leers (CDA) minister zonder portefeuille voor Immigratie, Integratie en Asiel
Rutte II	VVD, PvdA	2012-2017	Lodewijk Asscher (PvdA), minister voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Rutte III	VVD, CDA, D66, ChristenUnie	2017-	Wouter Koolmees (D66), minister voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid

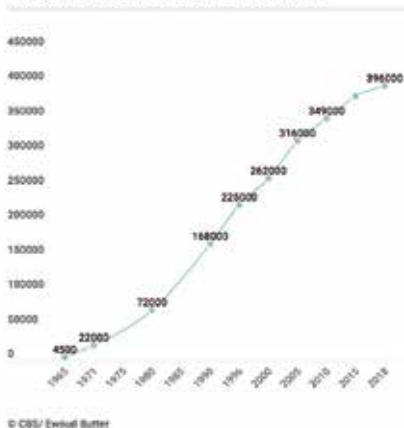

MAROKKAANSE NEDERLANDERS. ACHTERGRONDEN EN FEITEN

INLEIDING

Hoeveel Marokkanen wonen er in 2019 in Nederland? Waar wonen ze? En wat is hun maatschappelijke positie? In dit hoofdstuk korte antwoorden op deze vragen. Hierbij is vooral gebruik gemaakt van cijfers van het CBS, waaronder het eind 2018 gepubliceerde *Jaarrapport Integratie 2018*.

Ontwikkeling van het aantal inwoners van Marokkaanse herkomst in Nederland

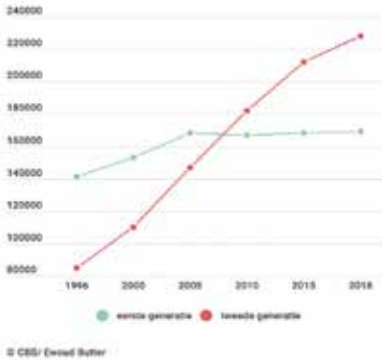
HOVEEL MAROKKANEN WONEN ER NU IN NEDERLAND?

Ongeveer 400.000 inwoners van Nederland zijn van Marokkaanse afkomst. Daarmee wordt bedoeld dat zij zelf in Marokko zijn geboren of dat op zijn minst één van hun ouders in Marokko is geboren. Samen vormen ze ongeveer 2,3% van de gehele bevolking. Dat betekent dat ongeveer één op de 50 Nederlanders van Marokkaanse herkomst is.

Het merendeel van de Marokkaanse Nederlanders, ongeveer 80%, beschikt zowel over de Marokkaanse als de Nederlandse nationaliteit. De overigen hebben alleen de Nederlandse of alleen de Marokkaanse nationaliteit.

Het grootste deel van de Marokkaanse Nederlanders is kind of kleinkind van de generatie die ooit als gastarbeider naar Nederland kwam.

Ontwikkeling eerste en tweede generatie Marokkaanse Nederlanders (1996-2018)

In welke provincies wonen Marokkaanse Nederlanders?

EERSTE EN TWEEDE GENERATIE, MANNEN EN VROUWEN

De eerste Marokkaanse Nederlanders waren vooral mannen van de eerste generatie. Vanaf de jaren '80 veranderde dat snel. Sinds 2008 is het aantal Marokkaanse Nederlanders dat in Nederland geboren is (tweede generatie) groter dan het aantal Marokkaanse Nederlanders van de eerste generatie. In 2018 behoorde 57% van de Marokkaanse Nederlanders tot de eerste generatie en is het aantal vrouwen (49%) bijna gelijk aan het aantal mannen (51%).

WAAR WONEN DE MEESTE MAROKKAANSE NEDERLANDERS?

De meeste Marokkaanse Nederlanders wonen in de Randstad. Bijna een derde (32%) van de Marokkaanse Nederlanders woont in de provincie Zuid-Holland, gevolgd door Noord-Holland (28%), Utrecht (14%), Noord-Brabant (11%) en Limburg (4%).

In welke gemeenten wonen de meeste Marokkaanse Nederlanders?

Ongeveer 19% (76.000) woont in Amsterdam, gevolgd door Rotterdam (44.000), Den Haag (32.000) en Utrecht (31.000). Verder wonen er veel Marokkaanse Nederlanders in Almere, Haarlem, Leiden, Gouda, Amersfoort, Eindhoven, Den Bosch, Tilburg en Breda.

ONDERWIJS: STEEDS BETERE ONDERWIJSPRESTATIES

Al jaren geldt dat leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond een steeds hoger onderwijsniveau volgen, zowel in het voortgezet onderwijs als in het middelbaar onderwijs.

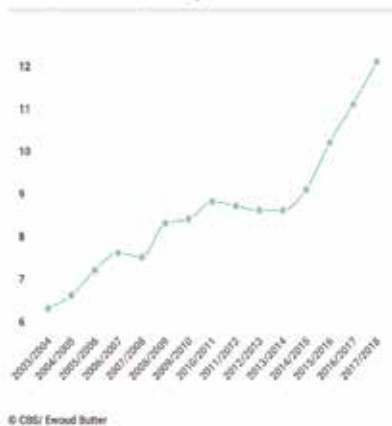
Leerlingen met een Marokkaanse achtergrond gaan, net als andere leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond, nog steeds relatief vaak naar het vmbo. In het schooljaar 2017/2018 gold dat voor ongeveer twee derde van de Marokkaans Nederlandse leerlingen. Het aantal leerlingen dat naar havo/vwo gaat, neemt volgens het CBS al jaren gestaag toe. In het schooljaar 2005/'06 ging een op de vijf naar havo/vwo, in schooljaar 2017/'18 was dat bijna een op drie. Marokkaanse leerlingen gaan daarmee vaker naar havo/vwo dan bijvoorbeeld leerlingen met een Turkse of Antilliaanse achtergrond, maar er blijft wel een achterstand op Nederlandse leerlingen zonder migratieachtergrond, waarvan 49 procent in 2017/'18 naar het VWO ging.

Zeker de toename van de groep leerlingen met een Marokkaanse achtergrond in het vwo is spectaculair te noemen: van 6,5% in het schooljaar 2003/2004 tot bijna 12,5% in 2017/2018. Over het algemeen boeken meiden betere schoolresultaten dan jongens.

Schooluitval

Op bijna alle schoolniveaus behalen Marokkaans Nederlandse leerlingen de laatste jaren vaker dan in het verleden hun eindexamen en daarmee een startkwalificatie op de arbeidsmarkt. Toch blijft de tussentijdse schooluitval in vergelijking met andere groepen nog hoog. Zo is er bij

Percentage van het totale aantal Marokkaanse leerlingen dat op VWO zit (schooljaar 2003/2004-2017/2018)

mbo'ers met een Marokkaanse achtergrond sprake van een gestage afname van het aandeel voortijdig schoolverlaters, maar is dit met 9 procent in 2016/'17 ten opzichte van andere groepen nog steeds hoog.

Stapelen

Studenten met een Marokkaanse achtergrond ronden op iets hogere leeftijd in het HBO of WO hun bachelor of master af. De verklaring hiervoor is dat zij vaker 'stapelen'; zij komen dan bijvoorbeeld niet rechtstreeks via de havo in het hbo maar via vmbo-mbo-4 of vmbo-havo. Van de leerlingen met een Marokkaanse achtergrond die in 2016/'17 hun master in het WO hadden gehaald, kwam iets meer dan de helft (56 procent) rechtstreeks van het vwo.

Werkloosheid Marokkaanse Nederlanders en Nederlanders zonder migratieachtergrond

Cifren CBS, grafiek Ewoud Butzer

SOCIAALECONOMISCHE POSITIE

Gedurende de recente economische crisis nam de arbeidsparticipatie bij personen met een niet-westerse achtergrond, waaronder Marokkaanse Nederlanders sterk af. Relatief veel hen verloren hun werk omdat ze in relatief economisch kwetsbare sectoren werkzaam waren en/of geen vast contract hadden.

In vergelijking met 2014 is de werkloosheid in 2017 onder de Marokkaanse Nederlandse beroepsbevolking weer sterk gedaald: van ruim 19 procent (2014) tot 11 procent (2017).

Binnen de Marokkaanse herkomstsgroep is de tweede generatie wat vaker werkloos dan de eerste generatie. Het verschil tussen mannen en vrouwen in het hebben van een baan, is volgens het CBS onder personen met een Turkse of Marokkaanse achtergrond relatief groot. Bij deze groepen hadden mannen (respectievelijk 66 en 64 procent) aanzienlijk vaker betaald werk dan vrouwen (respectievelijk 49 en 45 procent). Ter vergelijking: bij Nederlanders zonder een migratieachtergrond had 73 procent van de mannen en 64 procent van de vrouwen een baan.

Marokkaanse Nederlanders hebben, in vergelijking met andere bevolkingsgroepen, een relatief laag inkomen. Het inkomen van personen met een tweede generatie migratieachtergrond ligt 14% hoger dan dat van de eerste generatie.

GEZONDHEID

In de leeftijdsgroep van 12 tot 65 jaar ervaart 64 procent van de Marokkaanse Nederlanders volgens het CBS de eigen gezondheid als (zeer) goed. Dat is duidelijk minder dan de 83 procent van de Nederlanders zonder migratieachtergrond die tevreden is over de eigen gezondheid. Marokkaanse Nederlanders van de tweede generatie hebben aanzienlijk minder gezondheidsproblemen dan de eerste generatie. Marokkaanse Nederlanders hebben vaker ernstig overgewicht (obesitas) dan mensen zonder migratieachtergrond. Marokkaanse Nederlanders gebruiken ook vaker antidepressiva en middelen tegen suikerziekte en vooral mannen gebruiken relatief vaker een antipsychoticum.

MAROKKAANSE PROMINENTEN, BEKEND MAROKKANEN

Na vijftig jaar Marokkaanse migratie is er een lange lijst van honderden Marokkaanse Nederlanders op te stellen die, ieder op hun eigen wijze, een pionier waren en een belangrijke bijdrage hebben geleverd aan de Nederlandse samenleving. Hieronder een aantal voorbeelden met de opmerking dat er met gemak een lange alternatieve lijst is op te stellen.

POLITIEK

Mohamed Rabbae), mensenrechtenactivist, was de eerste lijsttrekker in Nederland met een migratie-achtergrond. In 1994 werd hij samen met Ina Brouwer tot duo-lijsttrekker van GroenLinks gekozen.

De sociologe Khadija Arib was onder andere mede-oprichter en oud-voorzitter van de Marokkaanse Vrouwenvereniging Nederland (MVVN). Sinds 1998 is ze namens de PvdA lid van de Tweede Kamer. Sinds 2016 is ze als eerste Nederlander met een migratie-achtergrond voorzitter van de Tweede Kamer.

Ahmed Aboutaleb, voormalig journalist en voorlichter, was de eerste staatssecretaris (Sociale Zaken, PvdA) en de eerste burgemeester (Rotterdam) van Marokkaanse herkomst. Abdou Najib werd in 1993 de eerste Marokkaans Nederlandse lijsttrekker (PvdA, Utrecht) en Mohamed Sini in 2016 de eerste senator.

De jurist Malik Azmani is namens de VVD de eerste lijsttrekker van Marokkaanse herkomst voor de Europese verkiezingen in 2019.

Andere bekende Marokkaans Nederlandse politici zijn Ahmed Marcouch (burgemeester van Arnhem), Farid Azarkan (DENK) en Salima Belhaj (D66). Ook Jesse Klaver (GroenLinks) en Vera Bergkamp (D66) hebben een Marokkaanse vader en worden daarom door het CBS beschouwd als 'Marokkaanse Nederlander'.

Enkele voormalige Marokkaans Nederlandse politici zijn Hamid Houda (PvdA), Oussama (Sam) Cherribi (VVD), Naima Azough (GroenLinks), Ali Lazrak (SP) Tofik Dibi (GroenLinks) en Samira Bouchibti (PvdA en VVD). De hoogleraar David Pinto is lid geweest van zes verschillende politieke partijen en haalde met zijn gepeperde mening wel vaak de media, maar belandde nooit in de Tweede Kamer.

AUTEURS

Vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw hebben veel Marokkaans Nederlandse schrijvers hun debuut gemaakt.

Hafid Bouazza ontving voor zijn debuut, de verhalenbundel *De voeten van Abdullah* in 1996 de E. du Perronprijs. In 2001 schreef hij het boekenweekessay *Beer* in een bontjas en voor zijn roman *Paravion* ontving hij een Gouden Uil en een nominatie voor de AKO-literatuurprijs.

Abdelkader Benali ontving voor zijn succesroman *Bruiloft aan zee* de Geertjan Lubberhuizen Prijs voor het beste romandebut. Ook werd hij genomineerd voor de Libris Literatuur Prijs, die hij in 2003 kreeg voor zijn tweede roman, *De langverwachte*.

Naima el Bezaz ontving voor haar succesvolle debuutroman *De weg naar het noorden* de Jenny Smelik-IBBY-prijs 1996.

Gebed zonder eind van Asis Aynan werd genomineerd voor de Biesheuvelprijs 2015. Aynan staat ook aan de wieg van de Berberbibliotheek, een multimediaal project bestaande uit onder andere een tiental nog niet in het Nederlands verschenen klassiekers van auteurs met een Berberachtergrond. De serie verschijnt bij uitgeverij Jurgen Maas.

Socioloog, schrijver Mohammed Benzakour won voor zijn werk verschillende prijzen, waaronder de

El Hizra-Literatuurprijs (1995) voor poëzie, de Amsterdamse Mediaprijs (1999), de Zilveren Zebra (2001), de Vredesprijs voor Journalistiek (2005), een nominatie voor de E. du Perronprijs (2009) die hij in 2014 won met zijn roman *Yemma*. In september 2016 won hij de ANV Debutantenprijs 2016 voor zijn roman "De Koning Komt".

Jamal Ouariachi's roman *Vertedering* werd genomineerd voor de BNG Bank Literatuurprijs en De Gouden Boekenuil. Zijn roman *Een honger* werd bekroond met de EU-Prijs voor Literatuur in 2017.

ACTEURS, (STAND UP) COMEDIANS EN THEATERMAKERS

Acteur Mimoun Oaïssa werd bekend door zijn hoofdrol in *Shouf Shouf Habibi* en zijn bijrol in het *Schnitzelparadijs*, waarvoor hij een Gouden Kalf ontving. Hij is een van de initiatiefnemers van De Acteerschool Rotterdam, een HBO -opleiding voor acteurs met een grootstedelijke en multiculturele achtergrond.

"Ik ben Nederlander, ik ben trots op mijn Marokkaanse bloed, ik ben een moslim, en ik heb een 'fokking' Gouden Kalf in mijn hand." Deze woorden sprak Nasrdin Dchar uit toen hij in 2011 een Gouden Kalf ontving voor zijn hoofdrol in *Rabat*. Dchar heeft inmiddels een lange lijst van theaterstukken en films waarin hij een grote rol speelde. Hij is ook de initiatiefnemer van IEDER1, een initiatief dat de

positieve kanten van diversiteit wil benadrukken en tegen polarisatie strijdt.

Najib Amhali is waarschijnlijk de bekendste Marokkaanse Nederlandse cabaretier en acteur. Hij won in 1995 met de Comedytrain de Pall Mall Exportprijs en won in 1998 zowel de publieks- als de juryprijs van het Leids Cabaret Festival. Hij speelde in diverse films, was gastartiest tijdens de concerten van de Toppers in de Amsterdam ArenA en trad met Jandino Asporaat op in De Kuip.

Maryam Hassouni werd met haar rol als Dunya in de televisieserie Dunya en Desie snel een landelijke bekendheid. Daarna speelde ze in diverse films en series. In 2006 ontving ze als eerste Nederlander een Emmy Award in de categorie Beste Actrice voor haar rol als Laila in de film Offers. Ze schreef ook een kinderboek en werd in 2013 door de Vegetariërsbond gekozen tot 'Meest Sexy Vegetariër'.

Soundos el Ahmadi is actrice, presentatrice en stand-upcomedian. In 2019 maakt ze als eerste vrouwelijke Nederlandse comedian haar debuut op Netflix in de serie Comedians of the World.

ANDERE KUNSTENAARS

Ali B wordt wel eens de "knuffel Marokkaan" genoemd. De rapper, zanger, comedian, televisiepresentator en talentscout won onder andere de Poetry Slam (2000), Essent Awards (2002), Megaward (2004), de Zilveren Harp (2004), Dutch Urban Award (2004), Mobo Award (2004, 2005), Popprijs (2004), Kids Choice Award (2005), TMF Award (2005 en 2006), Nightlife Award (2006), 3FM Awards (2007), Gouden Televizier-Ring (2012), Zilveren Televizier-Ster (2012) en de Majoor Bosshardt Prijs (2016)

Aziz Bekkaoui is modeontwerper. Hij won in 1995 de modeprijs in Hyeres. In hetzelfde jaar werden zijn ontwerpen getoond als voorprogramma bij de modeshow van Paco Rabanne. In hij de Amsterdamprijs en in 2014 haalde hij de finale van de Dutch Design Awards.

VOETBALLERS

Er zijn diverse voetballers van Marokkaanse herkomst die het Nederlands elftal hebben gehaald. Dries Boussatta maakte in 1998 zijn debuut als speler van AZ. Hij speelde drie interlands en zou later ook voor het Marokkaans elftal uitkomen.

Khalid Bouhlarouz debuteerde in 2004 als speler van RKC. Later speelde hij voor Chelsea. Tussen 2004 en 2012 speelde hij 35 interlands in het Nederlands Elftal. Hij vertegenwoordigde Nederland op twee wereldkampioenschappen (2006 en 2010) en twee Europese kampioenschappen (2008 en 2012).

Ibrahim Afellay maakte als speler van PSV in 2007 zijn debuut in Oranje. Hij kwam daarna met Nederland uit op het EK van 2008, het WK van 2010 en het EK van 2012. Afellay kwam tot 53 interlands.

Adam Maher (AZ) maakte in 2012 zijn debuut en kwam tot 5 interlands, Otmon Bakkal speelde in 2009 één interland net als Anwar El Ghazi (Lille) in 2015.

De laatste jaren kozen de volgende bekende voetballers voor het Marokkaanse nationale elftal: Hakim Ziyech (Ajax), Mbark Boussoufa (Al Shabab), Karim El Ahmadi (Al Ittihad), Nordin Amrabat (Al Nassr), Sofyan Amrabat (Club Brugge) en Noussair Mazraoui (Ajax).

EN NOG VELE ANDEREN...

...zoals bijvoorbeeld de presentatoren Nadia Moussaid, Ajouad El Miloudi, Laila Abid, de journalisten Hassnae Bouazza, Lotfi el Hamidi, Hassan Bahara, Nadia Ezzerouli en Kauthar Bouchallikht, actrice Nora el Kassour, lokale politici als Nourdin El Ouali, Fenna Ullichki, Esmah Lahlah, Touria Meliani, en voormalig politici Fatima Elatik, Naima Ajouaau, Fouad Sidali, vakbondslieden als Zakaria Boufangacha en ondernemers als Rahma el Mouden, Ila Kasem en de vele honderden anderen die ten onrechte hier niet genoemd worden. ....

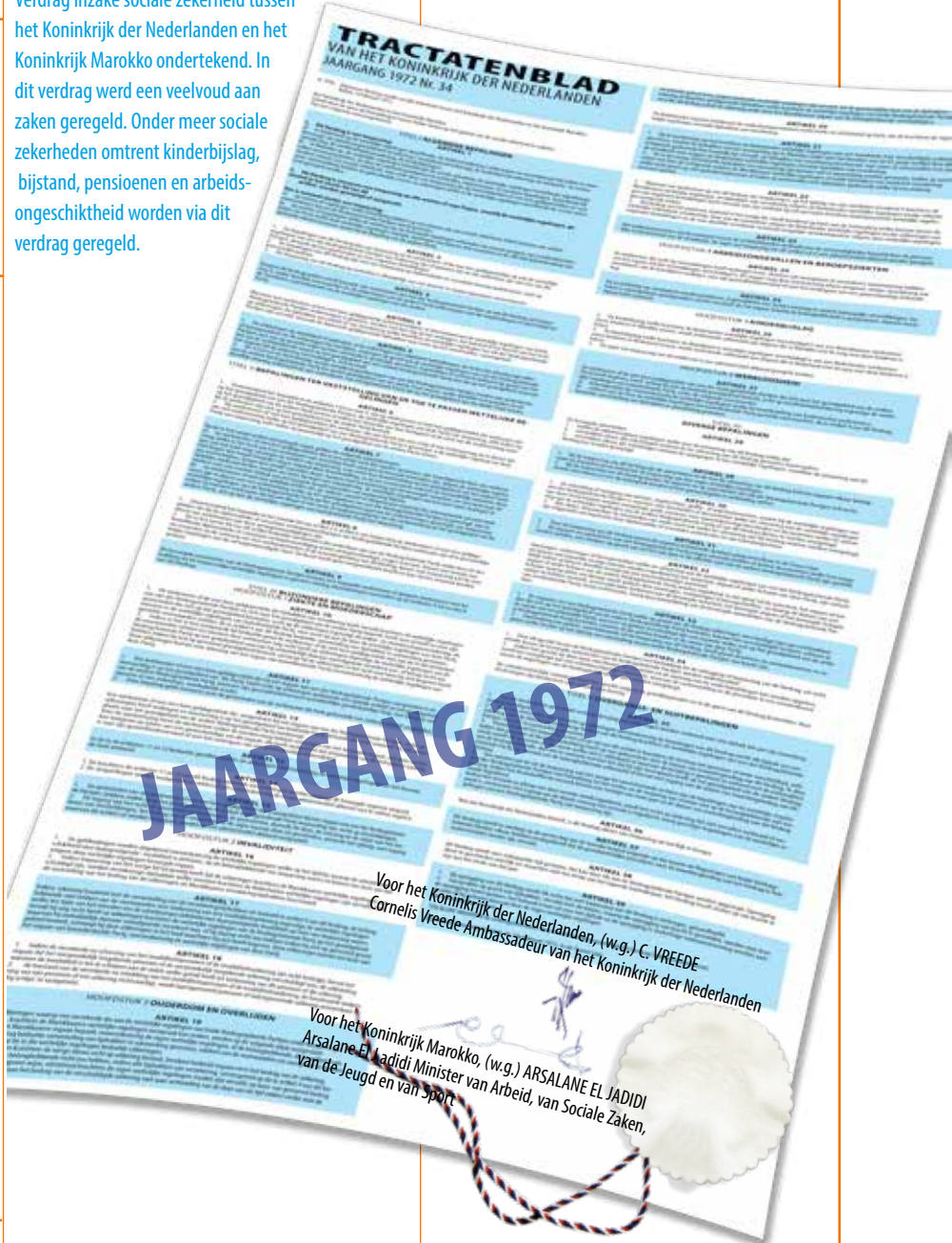
- Aouragh, M. e.a., Mohamed Rabbæ – *Strijd voor rechtvaardigheid*, Uitgeverij LetterRijn, Leidschendam, 2016.
- Bouras, N., *Het land van herkomst: perspectieven op verbondenheid met Marokko, 1960-2010*, Uitgeverij Verloren BV, Hilversum, 2012.
- Butter, E. & Oordt, R. van, *'Zuilen in de Polder? Een verkenning van de institutionalisering van de islam in Nederland'*, Brave New Books, Amsterdam, 2018.
- CBS, *Jaarrapport Integratie 2018*, Den Haag, 2018.
- Commissie Blok (Tijdelijke Commissie Onderzoek Integratiebeleid), *Bruggen bouwen*, TK 2003–2004, 28 689, nrs. 8–9, Den Haag, 2004
- Cottaar, A., Bouras, N. & Laouikili, F., *Marokkanen in Nederland. De pioniers vertellen*, J.M. Meulenhoff BV, Amsterdam, 2009.
- Praag, C. Van, *Marokkanen in Nederland, een profiel*, NIDI, Rotterdam, 2006.
- Valk, I. van der, *Van Migratie naar Burgerschap*, Instituut voor Publiek en Politiek, Amsterdam, 1996.
- Westendorp, A.L., *Van Taboe Tot Trots; Marokkaanse Berbers in Nederland (1965-2007)*, Erasmus Universiteit, 2008.

Verder is gebruik gemaakt van diverse artikelen op Republiek Allochtonië (www.republiekallochtonie.nl), Vijf Eeuwen Migratie (www.vijfeeuwenmigratie.nl) en wikipedia.

Op 14 februari 1972 werd het Algemeen Verdrag inzake sociale zekerheid tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Koninkrijk Marokko ondertekend. In dit verdrag werd een veelvoud aan zaken geregeld. Onder meer sociale zekerheden omtrent kinderbijslag, bijstand, pensioenen en arbeidsongeschiktheid worden via dit verdrag geregeld.

Voor het Koninkrijk der Nederlanden, (w.g.) C. VREEDE
Cornelis Vreede Ambassadeur van het Koninkrijk der Nederlanden

Voor het Koninkrijk Marokko, (w.g.) ARSALANE EL JADIDI
Arsalane El Jadidi Minister van Arbeid, van Sociale Zaken,
van de Jeugd en van Sport

In 2015 werd dit verdrag aangepast. Na een roep van onder meer de PVV en de VVD om niet in Nederland woonachtige mensen te korten op de kinderbijslag en de dekking van zorgkosten in het buitenland. In eerste instantie worden de kinderbijslag en de

dekking verlaagd in het buitenland, om deze vervolgens helemaal af te schaffen. Dit wordt gedaan om de export van deze sociale zekerheden tegen te gaan.

Overeenstemming over aanpassing van het bilaterale socialezekerheidsverdrag tussen Nederland en Marokko

Marokko heeft ingestemd met de door Nederland gewenste invoering van het woonlandbeginsel, de stopzetting van de export van de kinderbijslag en de beëindiging van de werelddekking bij tijdelijk verblijf in het kader van de Zorgverzekeringswet.

Wij zullen kort ingaan op de veranderingen die zullen ingaan per 1 januari 2016.

ARW en WGA-ervolguitkering:

Er is afgesproken dat het woonlandbeginsel wordt ingevoerd voor nieuwe nabestaandenuitkeringen en WGA-ervolguitkeringen vanaf 1 januari 2016 door deze uitkeringen te verminderen met een vast percentage van 10% op het bedrag dat betaald wordt in Nederland voor de gehele duur van het recht.

Momenteel wordt een Associatiebesluit tussen Marokko en Europa voorbereid. Na de inwerkingtreding van het Associatiebesluit kan het woonlandbeginsel niet meer worden toegepast op nabestaandenuitkeringen en de WGA-ervolguitkeringen. De korting van 10% zal per datum inwerkingtreding van het Associatiebesluit niet langer worden toegepast op deze uitkeringen.

AKW:

Er is afgesproken dat het recht op export van kinderbijslag voor nieuwe gerechtigden van 1 januari 2016 tot en met 31 december 2020 blijft. De kinderbijslag zal worden betaald tot het kind de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt. Op de nieuwe kinderbijslaguitkeringen die in deze periode verstrekt worden, zal het woonlandbeginsel worden toegepast volgens het volgende schema:

- voor kinderen geboren in 2016 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 10% voor de gehele duur van het recht;
- voor de kinderen geboren in 2017 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 20% voor de gehele duur van het recht;
- voor de kinderen geboren in 2018 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 30% voor de gehele duur van het recht;
- voor kinderen geboren in 2019 en 2020 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 40% voor de gehele duur van het recht.

Vanaf 1 januari 2021 zal de export van kinderbijslag voor nieuwe gerechtigden definitief stopgezet worden Toeslagen Wet in het kader van de Arbeidsongeschiktheid.

Er is afgesproken dat het woonlandbeginsel ingevoerd wordt op nieuwe uitkeringsgerechtigden Toeslagenwet in het kader van de arbeidsongeschiktheid vanaf 1 januari 2016 volgens het volgende schema:

- voor nieuwe gerechtigden waarvan het recht begint in 2016 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 10% voor de gehele duur van het recht;
- voor nieuwe gerechtigden waarvan het recht begint in 2017 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 20% voor de gehele duur van het recht;
- voor nieuwe gerechtigden 2018 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 30% voor de gehele duur van het recht;
- voor nieuwe gerechtigden vanaf 2019 wordt de Nederlandse uitkering vermindert met een vast percentage van 40% voor de gehele duur van het recht.

Beperking van de werelddekking bij tijdelijk verblijf in het kader van de Zorgverzekeringswet:

Per 1 januari 2021 zal de werelddekking bij tijdelijk verblijf worden beëindigd. Bij tijdelijk verblijf kan worden gedacht aan vakantie, familiebezoek of overwinteren. Verzekerden kunnen tot en met 31 december 2020 ervoor kiezen om de zorgkosten te declareren op grond van het verdrag. De verzekerde hoeft de behandeling dan niet voor te schieten. De kosten worden via het Marokkaanse zorgorgaan en het Zorginstituut Nederland gedeclareerd bij de Nederlandse zorgverzekeraar. Het wettelijk voorstel dat ziet op beëindiging van de werelddekking bij tijdelijk verblijf is momenteel nog in voorbereiding.

JAARGANG 2016

MAROKKAANSE MIGRATIE
GEDEELDE GESCHIEDENIS

